

Milli Mücadele Dönemi'nde Süryaniler

Assyrians in The National Struggle Period

Deniz Bayburt*

Özet

Mezopotamya'nın en eski halklarından olan Süryaniler, Hz İsa'nın tabiatı ile ilgili görüş ayrılıkları neticesinde çeşitli gruplara bölünmüşlerdir. Bu gruplardan biri olan Nesturiler, Osmanlı Devleti hakimiyeti altında inanç, ibadet ve yaşamlarına karşılmaksızın huzur içinde yaşarken Birinci Dünya Savaşı'nda Batılı devletlerin etkisiyle Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmışlardır. Nesturiler, Milli Mücadele döneminde de olumsuz faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu makalede Milli mücadele döneminde Süryani ve Nesturilerin durumu anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süryaniler, Nesturiler, Milli Mücadele, Lozan Barış Konferansı, Ağa Petros.

Abstract

The Assyrians that is one of the oldest people of the Mesopotamia has been divided into various groups because of the difference of opinion about the nature of Jesus. While the Nestorians that is one of these groups were living in peace without interfering their beliefs, religious ceremonies, and life styles by Ottoman Empire under its sovereignty, they revolted against Ottoman Empire under the influence of western states during the World War I. They also involved in hostile acts during the national struggle. Assyrians and Nestorians situation in the National Struggle are tried to be expressed in this article.

Key Words: Assyrians, Nestorians, National Struggle, Lausanne Peace Treaty, Ağa Petros.

Giriş

Mezopotamya adı verilen Fırat ve Dicle Nehirleri arasındaki coğrafya, tarihin en eski devirlerinden beri çok sayıda din ve ırkın ortaya çıktığı bir bölge olmuştur. Sümer, Asur, Aram, Elam, Akad, Keldani gibi kavimlerin büyük bir çoğunluğu bu bölgede yaşamlarını sürdürmüşlerdir¹. İşte kökenleri eski Mezopotamya kavimlerine dayanan ve Hıristiyanlığı kabul etmeden önce bilinen bir kavim olan Süryaniler² Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra da karşımıza çıkmaktadır. Sürya-

* Dr., İhtiyaç Akademi Tarih Editörü, e-mail : denizb_01@hotmail.com

¹ Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Süryani-Nasturiler*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 32-33.

² Süryani halkının menşei ile ilgili olarak üç farklı görüş ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi; Süryanilerin Arami ırkına mensup oldukları yönündeki görüştür. Buna göre Süryaniler, Hz Nuh'un Sam, Ham ve Yafes adındaki üç oğlundan Sam'ın oğlu Aram'dan türemişlerdir. Aramilerin bir kısmı Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra putperestlikte kalan Aramilerden ayırt edilmek için "Süryani" adını almışlardır. Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, Oya Matbaası, Diyarbakır 1970, s. 30; B.Murat Öztemiz, *Yezidiler ve Süryaniler*, Ekin Yayınları, İstanbul 1988, s. 34. Yani baş-

Görüş

Akademik
Bakış

45

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

nilerin başlangıçta tek bir kilise çatısı altında toplanmış olduğunu söylemek mümkündür. Antakya Süryani Kilisesi³ kurulduktan sonra Hıristiyanlık gerek siyasi gerekse dini problemler yaşamıştır. Hz İsa'nın tabiatı ile ilgili görüş ayrılıkları neticesinde Hıristiyan konsilleri toplanmış ve konsil kararlarına bağlı olarak da ayrılıklar meydana gelmiştir. Bu noktada diyebiliriz ki, Süryaniler denince etnik kökenden çok Süryani geleneğinden gelen bütün kiliseler ve onların mensupları anlaşılmalıdır. Süryani geleneğinden gelen kiliseler ise şunlardır: Süryani Ortodoks Kilisesi (Süryani Kadimler veya Yakubiler), Süryani Nasturi Kilisesi, Maruni Kilisesi, Keldani Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi, Süryani Melkit Kilisesi. Daha sonra bunlara Süryani Protestan Kilisesi de katılmıştır⁴.

Süryaniler yaşadıkları coğrafyaya hâkim olan Bizans İmparatorluğu ve Sasanilerden dönem dönem çok büyük baskı ve zulüm görmüşlerdir. Süryaniler, Bizans İmparatorluğu'nun dini görüşünden farklı bir Hıristiyanlık inancına

ka bir ifadeyle Süryani kelimesi, Mesihî/Nasrani kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kadir Albayrak, "Günümüzde Türkiye'deki Keldani Kilisesi", *Dinler Tarihi Araştırmaları III, Hıristiyanlık Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Sempozyum, 9-10 Haziran 2001, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002, s. 29. Bu görüş dini görüş olarak nitelendirilebilir. İkinci görüş; Süryanilerin Hz İsa'dan sonra Hıristiyanlığı kabul eden Asurlular olduğu yönündedir. Bu görüşün savunucularına göre; aynı coğrafyada yaşayan halklar Hıristiyanlık çatısı altında kaynaşmışlar ve Süryani adında bir ulus meydana getirmişlerdir. İbrahim Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat, 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 25. Bu görüşün temelinde Süryanilerden siyasi bir toplum yaratma çabası yatmaktadır. Üçüncü görüş ise; Süryanilerin İsa'dan önceki Mezopotamya halklarının devamı olduklarını savunan görüştür. Bu görüş; onları tek bir halka bağlamak yerine, tüm Mezopotamya halklarının kültürel temelini dayanan ve Helenistik uygarlığı da özümseyerek ortaya çıkmış bir sentez olarak niteler. Bu görüş ilk iki görüşün eksikliklerini gidermek adına ortaya çıkmış sentezci bir görüştür. Nihat Durak, "Süryani Ortodoks Kilisesi", *Süryaniler ve Süryanilik*, (Haz.) Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. I, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 190. Yaygın olarak kabul edilen bu üç görüşten başka bazı yazarlar, Aramilerin Sami değil Turani olduklarını, dolayısıyla Süryanilerin ırk ve menşee olarak Türk olduklarını savunmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mithat Sertoğlu, *Süryani Türklerinin Siyasi ve İktimai Tarihi*, Baha Matbaası, İstanbul 1974, s. 84; Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Mardin Yöresi Halkından Türko-Semitler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991, s. 7-8.

³ Antakya Süryani Kilisesi'nin kuruluşu ve gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996.

⁴ Burada bir kavram karmaşası karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Süryani denildiğinde bazen Keldani, bazen Nasturi ya da Keldani veya Nasturi denildiğinde diğerleri kastedilmekte ya da anlaşılmaktadır. Bu durumdan araştırmacılardan öte bu gruplara mensup kişiler de şikâyetçidirler. Sonuçta tüm bu gruplar aynı ırk ve aynı dinden olmalarına rağmen farklı mezheplere bölünmüşler ve bu durum da onların Hz İsa ve Meryem'e bakış açılarından kaynaklanmıştır. Ancak bu durum litürjik uygulamalarda çok da fazla farklılıklara sebep olmamaktadır. Albayrak, *a.g.e.*, s. 70-71. Yapılan incelemeler neticesinde literatürdeki birçok çalışmanın Süryani geleneğinden gelen farklı etnisitelerdeki grupları birlikte telakki ederek hepsini Süryani başlığı altında ele aldıkları tespit edilmiştir. Hatta bazı kaynaklarda bu grupların hepsi Asurlu olarak isimlendirilmişlerdir. Bu isimlendirmede şüphesiz Batılı devletlerin farklı etnisitelerdeki grupları tek bir millet çatısı altında birleştirmeye çalışmalarının etkisi bulunmaktadır. Efes Konsili'nde ayrılmalara rağmen Nasturiler de bu grup içerisinde ele alınmıştır. Çalışmada aynı yol takip edilmiş, literatürdeki adlandırmaya sadık kalmıştır. Ancak farklılığı vurgulamak adına zaman zaman Süryani-Nasturi tabiri kullanılmıştır.

sahip olduklarından heretik sayılarak katliamlara uğramışlardır. İslam fetihleriyle birlikte yaşadıkları toprakların Müslümanların eline geçmesiyle Süryaniler ve Nasturiler daha rahat bir hayata kavuşmuşlardır. Türklerin Anadolu topraklarına ilk gelişlerinde de burada yaşayan Süryanilerle ilişkileri oldukça olumlu seyretmiştir. Kimsenin dinine ve inancına karışmayan Türklerin fetihleri Süryaniler arasında sevinçle karşılanmıştır denilebilir⁵.

Selçuklular ve Anadolu Beylikleri dönemlerinde Türklerin hoşgörüsü ile yaşamlarını sürdüren Süryaniler, Kudüs'ün Osmanlı topraklarına katılması sonucu Osmanlı idaresi altına girmişlerdir. Osmanlı millet sistemi içerisinde yer alan Süryaniler ve Süryani geleneğine bağlı diğer kilise mensupları tıpkı Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler gibi refah içerisinde yaşamışlardır. İslam'ın zimmet hukukuna dayanan yönetim anlayışı sayesinde ayin ve ibadetlerini özgürce icra eden, kendi dini liderlerini seçebilen, kiliselerini faal tutabilen yani özetle dini konularda tamamen özgür olan Süryaniler, İslamlaştırma politikasıyla karşı karşıya kalmamışlar, tıpkı diğer cemaatler gibi baskıya maruz kalmadan hayatlarını devam ettirmişlerdir.

19. yüzyılın sonlarından itibaren doğunun zengin ham madde kaynakları Batılı devletlerin emperyalist emellerini su yüzüne çıkarmıştır. Başta petrol olmak üzere zengin ham madde kaynaklarına sahip toprakların sömürgeleştirilmesi arzusu, Batılı devletlerin Osmanlı topraklarına sahip olabilmek amacıyla birbirleriyle mücadele etmelerine neden olmuştur. Bu noktada Batılı devletlerin emperyalist politikalarını gerçekleştirebilmek için Osmanlı topraklarında yaşayan gayr-i Müslimleri kullandıklarını söylemek yanlış olmaz. Bunu yaparken kullanılan en önemli vasıta da şüphesiz misyonerler olmuştur. Batılı devletler, gönderdikleri misyonerler vasıtasıyla gayr-i Müslim topluluklar içerisinde "millet bilinci" yaratmaya çalışmışlar bunda da başarılı olmuşlardır. Misyonerler dini konularda oldukça cahil buldukları cemaatleri eğitmek maksadıyla hareket ediyormuş gibi görünerek asıl amaçlarını gizlemeyi başarmışlardır. Sonuçta misyonerlerin faaliyetlerinden Süryaniler de etkilenmişlerdir. Katolik misyonerlerin faaliyetleri sonucu pek çok Süryani, Katolik olurken Protestan misyonerlerinin faaliyetleri de Protestan Süryani grubunun oluşması ile sonuçlanmıştır. Oldukça buhranlı bir dönemde Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti bir yandan birçok cephede büyük güçlerle savaşırken diğer yandan içeride kendi tebaası ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'ni bu konuda en çok zorlayan grup Ermeniler olmakla birlikte Süryanilerin de Osmanlı Devleti'ne karşı ilk ciddi başkaldırıları Birinci Dünya Savaşı'nda görülmektedir. Savaş sırasında önce Rusya daha sonra da İngiltere ile beraber savaşan Süryaniler, Osmanlı Devleti aleyhine hareket etmişlerdir.

⁵ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, C.I, Turan Neşriyat, İstanbul 1969, s. 203-204.

Mondros Mütarekesi'nden Sonra Süryaniler

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı Devleti'nin yenilgisi kesinleşinceye kadar başta İngiltere ve Rusya olmak üzere müttefik devletler uzun yıllar Osmanlı topraklarında güven ve barış içinde yaşamış olan Rum, Ermeni, Süryani, Kürt ve öteki etnik ve dini toplulukları kendi çıkarları için kullanmışlar, çeşitli vaatlerle kandırarak Anadolu halklarını birbirine düşürmüşlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin Irak'ta açtığı Bakuba Kampı'na yerleştirilen Süryani-Nasturilerin sorunları bitmemiştir. Onların sürekli olarak yerleşebilecekleri bir bölgenin bulunması gerekmektedir. Konu ile ilgili olarak İngiltere Dışişleri Bakanlığı çeşitli toplantılar düzenlemiştir. Kampanya yerleştirilen Süryani-Nasturilerin eski yerlerine dönmeleri gerekmektedir. Ayrıca İngiltere bu insanlar için yılda 2 milyon Sterlin harcamakta ve bu da İngiltere'ye oldukça ağır bir külfet yüklemektedir. İngiltere değişik alternatifler ortaya koyarak bu insanlar için bir yerleşim yeri aramaya başlamıştır. Öncelikle Urmiye'ye dönmeleri gündeme getirilmiştir. Ancak bu bölgede bulunan Kürtlerin Süryani-Nasturileri istememeleri büyük bir sorun olarak görülmüştür. Diğer yandan İran Hükümeti Kürt saldırılarına karşı Hristiyan nüfusu tampon olarak kabul edebilirdi. Bu fikirlerden uzak olarak Kanada'ya yerleşmelerine yönelik bir teklif daha sunulmuş, Süryani-Nasturiler bu teklife karşılık olarak eğer eski yerleşim yerlerine dönmelerine imkân olmazsa oraya gidebileceklerini bildirmişlerdir. Bir farklı teklif de İmadiye'ye yerleşmeleri yolundadır. İngiliz yetkililer başlangıçta bu fikre olumlu bakmışlarsa da sonra bu fikirden vazgeçmişlerdir. İmadiye'de de Kürt nüfusun bulunması ve iki topluluğun geçinemeyeceği gerçeği yanında bölgeden Kürtlerin çıkarılıp Süryani-Nasturilerin yerleştirilmesi o dönem için imkânsız bir plan olarak görülmüştür⁶.

Süryani-Nasturilere bir yer bulma çabaları sırasında onlardan Türk etki sahası ile İngiliz denetimi altındaki Mezopotamya arasında bir tampon bölge oluşturulması düşüncesi ortaya çıkmıştır. O gün için çözüm olabilecek tek yol, doğrudan Irak savunma gücü içerisinde yer alan ve görevi Mezopotamya sınırını korumak olan Süryani-Nasturi askeri birliklerinin kurulması olmuştur. Bu askeri birlikler ayrıca bölgede çıkabilecek Kürt ve Arap ayaklanmalarını bastırma amacıyla da kullanılacaktır⁷. Bu maksatla Musul'a götürülen ve 4 tabur halinde yapılandırılan kuvvetlere Levi Birlikleri adı verilmiştir. İngiltere tarafından Süryani-Nasturilere bu hizmetlerine karşılık Hakkari ve Urmiye bölgesinde muhtar bir idare sözü verilmiştir⁸. Hatta daha inandırıcı olabilmek için İngiltere, Aleksandr Amir Camki adında bir Süryani-Nasturi subayını birliklerden sorumlu olan Albay McCarthy'nin yardımcısı olarak atamıştır. Ancak o, İngiliz oyununu anlayıp bir süre sonra görevinden istifa etmiştir. İngilizler Süryani-

⁶ Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler*, Tamga Yayıncılık, Ankara 2000, s. 92-94.

⁷ Yonca Anzerlioğlu, "XIX. Yy. ve Sonrasında Nasturi Hristiyanlarının Faaliyetleri", *Türk Yurdu*, C. XVIII, S. 134, Ekim 1998, s. 180.

⁸ Muzaffer İlhan Erdost, *Şemdinli Röportajı*, Onur Yayınları, Ankara 1993, s. 75; "Nestüriler", *İslam Ansiklopedisi*, C. III, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 210.

Nasturilerin elinde bulunan silah, cephane ve mühimmata da el koyarak onların kendilerine daha çok muhtaç olmalarını sağlamışlardır⁹. Bu taburların kurulmasında ölen Patrik Mar Bünyamin Şimun'un kız kardeşi Surma Hanım gibi liderlerin büyük rolü olmuştur. Ayrıca patrik ailesi ile toplum önderleri ve din adamlarının İngilizlerle yapmış oldukları anlaşma uyarınca her askerinin maaşından nakdi bir pay alıyormaları düşündürücüdür¹⁰.

Bağımsızlık elde edeyim derken İngiliz kuklası ve paralı askerleri konumuna düşen Süryani-Nasturiler, kendi çıkarları için değil sadece İngiliz çıkarları için çalışmışlardır. Hatta bir kısmı İngiliz ordularının yanında Filistin'i işgal hareketine katılmış ve Filistin halkının direnişini bastırma sürecinde subaylık yapmışlardır¹¹. Döneme ait birçok arşiv belgesinden anladığımıza göre; İngilizler silahlandıkları Ermeni ve Süryani-Nasturileri her fırsatta kullanmışlardır. Bununla ilgili olarak İmadiye müftüsü, uleması, eşrafı ve aşiret reisleri tarafından gönderilen telgraflarda gayet acıklı bir lisanla İngilizler tarafından silahlandırılan Ermeni ve Süryani-Nasturilerin mezalimlerinden bahsedilerek, şikâyetlerde bulunulmuştur. Ermeni ve Süryani-Nasturilerden oluşan bu birlikler Müslüman kadınları din değiştirmeye zorlamak, aşiretlere saldırıp yağma etmek, ulemeden bazı kişileri kaçırmak gibi faaliyetlerde bulunuyorlardı. Aşiretler bu faaliyetlerden ötürü heyecan içinde olup mukabeleden korkmaktaydılar. Hükümetin bu konuda tedbir alması gerektiği 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey tarafından Hariciye Nezareti'ne bildirilmiştir¹².

9 Eylül 1919 tarihli bir başka belgede; Şırnak Kaymakamı'ndan alınan malumatta atfen İngilizlere katılan 1500 kadar Ermeni ve Süryani-Nasturi kuvvetleri vasıtasıyla bölgedeki aşiretlerin mağlup edildiği belirtilmekte ve bir alay ve bir taburun bölgeye gönderildiği ifade edilmektedir¹³. Görüldüğü üzere İngilizler özellikle bazı aşiretlere karşı sürekli olarak Süryani-Nasturi ve Ermenilerden mürekkep kuvvetler kullanmışlardır. Bu kuvvetlerle en çok mücadele eden aşiretlerden biri de Barzan aşireti olmuştur. 31.12.1919 tarihli bir belgede Şemdinan civarında Süryani-Nasturi ve Ermeni kuvvetlerinin Barzan aşireti ile çatışarak onların birliklerini çekilmek zorunda bıraktıkları belirtilmiştir¹⁴.

Ermeni ve Süryani-Nasturilerden kurulmuş olan birliklerin en önemli özelliklerinden birisi kıtaatın kendilerine İngiliz süsü vererek ve hatta İngiliz kıyafetleri giyerek hareket etmesidir. 15. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen 21.12.1919 tarihli bir rapordan Ermeni ve Süryani-Nasturilerden mürekkep kıtaatın yukarıda belirtilen hilelerle hududumuza tecavüzlerde buldukları anlaşılmakta ve bunun engellenmesi için yapılan uyarıları dinlemedikle-

⁹ Faik Bulut, *Kürdistan'da Etnik Çatışmalar Dar Üçgende Üç İsyân*, Evrensel Basım Yayın, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 193.

¹⁰ K. P. Matfiyef, *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, (Çev. Vahap Kelat), Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s. 110.

¹¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 194.

¹² ATASE, İSH, K: 103, G: 80, B: 80-2.

¹³ ATASE, İSH, K: 109, G: 96, B: 96-1.

¹⁴ ATASE, İSH, K: 114, G: 3, B: 3-1.

ri takdirde bölgedeki aşiret alaylarından da yararlanılacağı belirtilmektedir¹⁵. 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen şifrede de aynı hilelerden bahsedildikten sonra meselenin İngiltere'nin Erzurum Kaymakamı Rawlinson ile İstanbul'daki İngiliz mümessiline de bildirildiği ve gerekenin yapılmasının istendiği belirtilmiştir¹⁶. Ermeni ve Süryani-Nasturilerden mürekkep bu birliklerin talim görmüş kıtalar şeklinde ve müstakil taburlar halinde olduğu da bilinmektedir. Bu taburların ne gibi silahlara sahip oldukları bilinmemekle birlikte hiç olmazsa makineli tüfekleri olduğu sanılmaktadır¹⁷.

İngilizler tarafından silahlandırılan bu taburlar, Van vilayeti çevresinde tecavüzlerde bulunmuşlardır. Asıl amaçları eski köylerine ve arazilerine girmek olan Süryani-Nasturilerin eski köyleri oldukça harap olmuş bulunmaktaydı. Bu defa Süryani-Nasturiler, o civarda kendi köylerini kurmuş olan ve kendileriyle aralarında düşmanlık görülen vatandaşların köylerine baskınlar düzenlemeye çalışmışlardır. Bu bölgede bulunan halk hükümetten silah ve mühimmat yardımı talep etmiştir¹⁸.

11. Kolordu Kumandanı Kaymakam Cavid Bey'in 15. Kolordu Kumandanlığı'na göndermiş olduğu raporda, bölge halkının esasen Ermeni ve Süryani-Nasturilerle mücadele etmek istedikleri ve köylerini terk etmek niyetinde olmadıkları belirtilmektedir. Ancak halk silah ve mühimmat bakımından eksik olduğundan devletin bölge halkının emniyetini sağlaması gerekmektedir. Yine aynı raporda kuzey bölgelerdeki Ermeni tehlikesinin henüz bertaraf edilmemiş olması ve buradaki fırkanın Çölemerik havalisine gitmesine bir imkân olmaması göz önünde tutulacak olursa güneyden gelebilecek yeni çetelerinin işe karışması halinde bölgenin yeni olaylara sahne olacağı da belirtilmiştir¹⁹.

Cavid Bey'in 34. Alay Kumandanlığı'na göndermiş olduğu şifre de bu konuyla ilgilidir. Muntazam İngiliz kuvvetlerinin kendi işgal bölgeleri haricinde bulunan Van vilayetine girmeyecekleri muhakkak olmakla birlikte bu iş için Süryani-Nasturi ve Ermeni birliklerini kullanmaktadırlar. Her ne vasıta ile olursa olsun bu bölgeye girmeye çalışılması mütareke hükümlerine uygun olmadığından geri çekilmemeleri halinde silahla mukabelede bulunulmasının zorunlu olacağı görülmektedir²⁰.

Görüldüğü gibi İngiltere mukavemetle karşılaşacağını anladığı her yerde Süryani-Nasturiler, Ermeniler ve dahası Kürt aşiret şeyh ve liderlerini elde etmeye çalışmış, onları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmak için her fır-

¹⁵ ATASE, İSH, K: 347, G: 119, B: 119-1.

¹⁶ ATASE, İSH, K: 203, G: 6, B: 6-1.

¹⁷ ATASE, İSH, K: 347, G: 121, B: 121-1.

¹⁸ ATASE, İSH, K: 347, G: 121, B: 121-1.

¹⁹ ATASE, İSH, K: 347, G: 121, B: 121-2. Hangi birliklerinin nerelerde görevlendirilmesi konusundaki bilgilerle ilgili olarak Bkz. ATASE, İSH, K: 347, G: 121, B: 121-3.

²⁰ ATASE, İSH, K: 449, G: 65, B: 65-1.

sata başvurmuş hepsine ayrı ayrı vaatlerde bulunarak kendi tarafına çekmiştir. Seyid Taha, Ağa Simko gibi Kürt liderlerine Rumiye, Deyleman, Hoy, Cizre gibi bölgelerde beylik sözü vererek İngiltere hesabına çalışmaya ikna etmiştir. Osmanlı Devleti bu Kürt aşiretleriyle uğraşırken Süryani-Nasturiler ve Ermeniler de İngilizlerin istedikleri yerlere yerleştirilerek bilahare Kürtler de onların esaretine verilecektir²¹. İngiltere'nin bölgede güttüğü açık politika budur. Gerek Kürtler ve gerekse Süryani-Nasturiler arasında sanki onların milli menfaatleri için hareket ediyormuş gibi görünerek onları ikna etmeye çalışan İngiltere her türlü silah ve hayvan takviyesinde de bulunarak bu faaliyetinde büyük çapta başarı kazanmıştır. Çıkabilecek herhangi bir tehlike vukuunda İmadiye ve Pervari aşiretlerinin İngilizlere yardımını temin etmek için bunlara para dağıtıldığı bilgileri de bulunmaktadır²². Kürt aşiretlerine beylik kurma sözü vermesinin yanı sıra Süryani-Nasturiler için de bir hükümet tesis etme planı söz konusudur. 5.01.1920 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere; bu hükümetin sınırları tam olarak bilinmemekle beraber, Rumiye, Revandız, Çölemerik, Hakkari ve çevresinden ibaret olduğu tahmin edilmektedir²³. Zaten bu bölgede Süryani-Nasturilerin taarruzları da sık sık görülmekteydi²⁴.

Süryani-Nasturilerin İngilizlerin yardımıyla yaptıkları bu faaliyetler bir tarafa bırakılacak olursa açıkça ifade etmek gerekir ki, Yakubiler olarak da bilinen Süryani Kadimlerin birkaç küçük hadise dışında bu faaliyetlere karışmamış olduklarına, Osmanlı idaresine bağlı kaldıklarına, üstelik yaşadıkları bölgelerde Batılı devletlerin misyonerlerini bile istemediklerine dair bilgiler mevcuttur²⁵. Süryani Kadimler her zaman itaatkâr bir cemaat olmuş asla devlet kurma sevdasına kapılmamışlardır. Sadece yaşadıkları toprakların vatandaşları ile aynı haklara sahip olmak istemişlerdir²⁶.

Süryani Kadimlerin Milli Mücadele yıllarında işgalcilerin kışkırtmalarına kulak asmadıkları yolundaki bilgilere en güzel örnek İngilizlerin Mardin'i işgal girişimleri esnasında gerçekleşmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince Urfa, Antep, Maraş ve civarı İngilizler tarafından işgal edilmişti. Bu işgaller neticesinde Mardin halkı da tedirgin olmuş işgale karşı koymak için milli kuvvetler oluşturulmaya başlanmıştır. İngiltere, Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Musul'u da içine alacak şekilde kendisine bağımlı bir Kürt devleti kurmak amacını gerçekleştirmek üzere Mardin'in İngilizlere teslimi için Binbaşı Noel'i böl-

²¹ BOA, DH.KMS., No. 50-2/ 25, BOA, DH.KMS., No. 50-3/25, Musul Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 389-392.

²² ATASE, İSH, K: 1169, G: 5, B: 5-1.

²³ ATASE, İSH, K: 348, G: 78, B: 78-1.

²⁴ ATASE, İSH, K: 401, G: 3, B: 3-1; ATASE, İSH, K: 449, G.: 63, B: 63-1.

²⁵ BOA, DH.İD., D: 123, G: 4.

²⁶ *Aksiyon*, 2-8 Mart 2002, s. 23.

geye göndermiştir²⁷. Bölgede çalışmalara başlayan ve şehrin ileri gelenleriyle bu konuda görüşmelerde bulunan Noel istediği sonucu alamamıştır.

20 Nisan günü Mardin'e gelen Noel, burada önce İngiltere yanlısı mutasarrıf Zeki Bey ve Amerikan misyonerleriyle görüşmüştür. 22'sinde de yöredeki azınlık gruplarını ziyaret eden Noel, Yakubi Süryani, Katolik Süryani ve Keldanilerle tanışır. Buradan Müslümanlardaki İngiltere korkusunun halkı silahlanmaya yönelttiği intibainı alarak Halep'e geçer²⁸. Mardin'de eşraftan hiç kimse Noel ve beraberindekilere ve propaganda faaliyetlerine iltifat etmemiştir²⁹.

11 Mayıs'ta tekrar Mardin'e gelen Noel, 6. Ordu'ya bağlı 5. Kolordu Kumandanı Miralay Kenan Bey'le görüşmüştür. Bazı kaynaklarda şehrin İngilizlere teslim edilmesi hususunda Noel'in eşrafla görüşmelerde bulunduğu ve eşrafın ne cevap verecekleri konusunda aralarında toplantılar yaptıkları fakat kesin bir karara varamayarak o zaman şehrin hürmete şayan bir zatı olan Süryani Kadim Patriği 3. İlyas Şakir Efendi'ye başvurdukları belirtilmektedir³⁰.

Şakir Efendi ise, "*Biz Türküz ve Türk idaresinden başka bir idare istemiyoruz. Aksi halde yek vücut olarak canen ve malen mücadeleye hazırız.*" diyerek bu konudaki düşüncesini belirtmiş ve bu cevap da aynen Noel'e iletilmiştir³¹. Ayrıca yöredeki aşiret reisleri, Keldani ve Süryani rahipler toplanarak Osmanlı Devleti'ne bağlılık yemini etmişler ve Meclis-i Mebusan'a çektikleri telgrafla bölgedeki bölücü faaliyetleri protesto etmişlerdir³². Noel ise İstanbul'dan gelen Fehim Efendi ile Patrik Şakir İlyas'ın Mardin'deki Osmanlı hâkimiyetinin devamı için müracaatta bulunmak üzere başkente doğru yola çıktıklarını rapor etmiş ve onların Halep'te durdurulmalarını istemiştir³³. 22 Mayıs 1919 tarihinde İngilizlerin patriği Halep'te ziyaret ettiği ve ertesi gün de patriğin İngiliz haber ajansını ziyaret ettiği yönünde bilgiler bulunmaktadır. Daha sonra patrik İstanbul'a giderek Sultan Vahdettin ile görüşmüş 8 Temmuz 1922 tarihine kadar İstanbul'da kalmıştır³⁴. Mardin'de bulunan Süryani Patriği'nin İstanbul'a gelmesine izin verildiğini belirten 19 Mayıs 1919 tarihli bir arşiv belgesi de bu yolculuğu kanıt-

²⁷ Yavuz Ölçen, "Milli Mücadelede Mardin", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Mayıs 2006, Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 658-659.

²⁸ Mim Kemal Öke, *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan Misyonu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989, s. 32.

²⁹ Yaşar Ertürk, *Büyük Oyunun Eski Perdesi Doğu Güneydoğu ve Musul Üçgeni(1918-1923)*, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 304.

³⁰ Gabriyel Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Kırklar Kilisesi Yayınları, Mardin 2005, s. 442; Hanna Dolapönü, *Tarihte Mardin*, İstanbul, 1972, s. 102.

³¹ Dolapönü, *a.g.e.*, s. 103. İlyas Efendi ile ilgili olarak onun akıl vermek yerine sadece karara katılmış olduğu yolunda bir bilgi de söz konusudur. Ali Bulaç, "Patrik İlyas Efendi Meselesi" 10 Kasım 2009, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4433706>.

³² Yaşar Akbıyık, "Kurtuluş Savaşı'nda Güneydoğu Anadolu'da Bölücülük Faaliyetlerine Karşı Tepkiler", *XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, C. IV, TTK y., Ankara 1994, s. 1312.

³³ Öke, *a.g.e.*, s. 33; Ertürk, *a.g.e.*, s. 204.

³⁴ Akyüz, *a.g.e.*, s. 442-443.

lamaktadır³⁵. İlyas Şakir Efendi'nin bu görüşmede 1915'te Ermenilerle birlikte Suriye'ye göçürülen Süryanilerin yeniden memleketlerine dönmelerine izin verilmesi ve Mardin'de yapımına başlanan okulun inşası ile yetim ve dullarının iâşesi için örtülü ödenekten yardım yapılmasını talep ettiği yolunda bilgiler bulunmaktadır³⁶.

Binbaşı Noel yazmış olduğu raporunda Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Hıristiyanlardan savaş sırasında en az zarar görenlerin Süryani Kadimler olduğunu belirtmektedir. Noel, Süryani Kadimlerin Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurduklarını ve Ermeni tehciri kararı alındıktan sonra Süryani Kadimlerin bu kararın dışında tutulduklarını da raporuna eklemiştir. Ayrıca Noel, Diyarbakır'da yaşayan Süryani Kadimlerin Osmanlı yönetiminin devamından yana olduklarını hatta Mardin ve Diyarbakır'da Süryanilere ait kiliselerde Osmanlı yönetimi ve padişah için dualar edildiğini de raporunda vurgulamaktadır³⁷. Gerçekten de Noel bu raporu hazırlamadan önce Mardin ve Midyat'taki Süryaniler hakkında bilgi toplamaya çalışmış onlara baskı yapıp yapılmadığını sormuş ancak düşünülen aksine cevaplar almıştır. Hatta görüştüğü Süryani murahhası da aynı beyanatta bulunmuştur³⁸. 20 Mayıs 1919 tarihli bir belgeden anladığımız göre; Noel, Midyat'ta en ziyade Süryani ve Keldani muallim ve murahhaslarla görüşmüş, özellikle Süryani murahhası Petros Efendi Osmanlı Hükümeti'ne karşı sadakat beyanında bulunmuştur. Keldani papazı muhalif bazı ifadelerde bulunmuş ise de Süryani murahhası onu tekzip etmiştir³⁹. Yine aynı meyanda olmak üzere Noel, Midyat ve çevresinde görüştüğü zevatın hemen hepsinden hükümet lehine cevaplar almıştır⁴⁰. Süryani Patriği İlyas'ın Osmanlı Devleti lehinde hareket ettiği ile ilgili bir diğer bilgi ise; 8 Şubat 1919 günü İstanbul'a gelen işgal kuvvetleri komutanlarından Fransız generali Franchet d'Esperey'in azınlık ruhani reislerini davet ederek isteklerini sorduğunda Süryani Patriği'nin ayağa kalkarak "*Beş yüz yıldan fazla oluyor ki Türk yurttaşlarımızla beraber kardeşçe yaşadık. Türklerin nimetleri kanımızın her zerresinde dolaşmaktadır. Biz Türklerden ne isteyebiliriz? Türklerin kaderi bizim de kaderimizdir*" dediği ve toplantıyı terk ettiği yönündedir⁴¹.

İngiltere'nin Suriye İtilafnamesi ile Güneydoğu illerini Fransa'ya devretmesi Mardin'de de tepkilere sebep olmuştur. Suriye İtilafnamesi'ne göre; Urfa, Antep ve Maraş dolayları Fransızlara bırakılmış buna karşılık Musul İngilizle-

³⁵ BOA, DH.KMS., D:52/-1, G: 68.

³⁶ Ayşe Hür, "Hoşgörü Tarihimizden Bir Yaprak Süryaniler", 3 Mayıs 2010, <http://www.suryaniler.com/konuk-yazarlar.asp?id=404>.

³⁷ Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünyü Bugünü, I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, TTK y. Yayınları, Ankara 2008, s. 112.

³⁸ Ertürk, a.g.e., s. 308.

³⁹ ATASE, İSH, K: 30, G: 33, B: 33-1.

⁴⁰ ATASE, İSH, K: 30, G: 33, B: 33-2.

⁴¹ Milliyet, 19 Kasım 1977.

Görüş

Akademik
Bakış

53

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

re verilmiştir. İngilizlerin bu uygulamadaki amacı Fransızların Anadolu içlerine girmelerini sağlamaktır. İngilizler Mardin ve Siverek havalisiyle bütün Güneydoğu Anadolu'da kendilerine karşı, "Mahiyeti şüpheli görülen bir siyasi faaliyetin olduğunu ve aşiretlerin İngilizlere karşı harekete hazır bulunduğunu" görünce yeni anlaşma ile Fransızları bu alanlara sürerek kendilerine daha problemsiz bölgeler seçmişlerdir. Böylece hem Fransızları sonuç alamayacakları alanlara itmiş olacaklar hem de Musul'u ustalıklarla dünya kamuoyunun gözünden kaçırarak oraya sahip olacaklardı⁴².

Bölgenin Fransızlara devredilmesine karşı çıkan Mardinliler, Ocak 1920'de Mardin'e gelen Fransız askeri yetkilisi Albay Normand'a da büyük tepki göstermişlerdir. Mardin'i Suriye'nin bir parçası gibi değerlendiren Normand, burada işinin kolay olacağını düşünmüş ancak gelen tepkiler karşısında bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ayrılmadan önce de bölgedeki Süryani ve Ermeni cemaat liderleriyle görüşmek isteyen Normand'ın bu isteği şiddetle reddedilerek Fransız oyununa gelinmemiştir⁴³. Diyarbakır'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilen bir şifreden de anlaşılacağı üzere Normand gerçekten de gittiği her yerde halkın devamlı surette galeyana ile karşılaşmıştır⁴⁴. Ancak Urfa'da Fransızlarla bazı Süryanilerin işbirliği yaptıkları yolunda söylentiler çıkınca, Süryani Patriği 3. İlyas Şakir Efendi Urfa'da yaşayan Süryani toplumu başkanlığına şu bildirgeyi göndermiştir: "*Osmanlı uyruğundan olduğumuzu unutmayınız. Ne yazık ki Urfa'daki Süryanilerin bir kısmının Fransızlar ve Ermenilerle birleşerek Türklere karşı çarpışmalara katıldıklarını üzüntü ile öğrenmiş bulunmaktayız. Bu iş patrik efendinin ve bütün Süryanilerin isteğine aykırı olduğundan kutsal değerlerimizin korunuşu ve büyüklerimizin sözlerine saygı duyarak Türklere aleyhindeki çarpışmalara katılmaktan geri durmanızı bildiririz. Ayrıca bu uğurda pek çok fedakârlıkta bulunmanızı sizlere öneririz.*"⁴⁵

Ayrıca 1920 yılında TBMM'nin açılış törenine Patrik 3. İlyas Şakir'in de katılmış olduğu yine 1922 Şubat'ında Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde garda onu karşılayanlar arasında Patrik 3. İlyas'ın da bulunduğu ve Atatürk'ün taltif niteliğindeki "*Süryani Patriği 3. İlyas'ın Milli Mücadele yıllarında müstevlilere karşı bu yurdun evladı olarak takındığı mücadelecî tavır Milli Mücadele kahramanlarından olduğunu göstermiştir.*" şeklindeki sözlerini yansıtan bilgiler bulunmaktadır⁴⁶. Süryani Kadim Patriği'nin Milli Mücadelenin desteklenmesi yönünde emirler verdiği ve bu bağlamda Milli Mücadeleye katılan Süryani Kadimlerin aileleri tarafından askere çamaşır ve giysi dikilmesi amacıyla Diyarbakır'da bir dikimevi açıldığı ve Süryani kadınların burada dikiş dikerek yardımlarda buldukları yolun-

⁴² İsmail Özçelik, "İşgal Yıllarında Mardin", I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Mayıs 2006, Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 673.

⁴³ Ölçen, a.g.m., s. 662.

⁴⁴ ATASE, İŞH, K: 205, G: 248, B: 248-4.

⁴⁵ Akyüz, a.g.e., s. 445.

⁴⁶ Akyüz, a.g.e., s. 454-456; Dolapönü, a.g.e., s. 102; Mardin İl Yıllığı, Mardin, 1967, s. 87.

da bilgiler de mevcuttur⁴⁷. Görüldüğü üzere Nasturi cemaatinin aksine Süryani Kadimler Osmanlı Devleti'ne sadık kalmışlar ve Avrupalı devletlerin oyununa gelmemişlerdir. Süryani-Nasturiler ise verilen sözlere inanarak devlete başkaldırmışlar ve bunun olumsuz sonuçlarını da uzun yıllar yaşamak zorunda kalmışlardır.

Paris Barış ve San Remo Konferansları'nda Süryaniler

Eski topraklarına geri dönmek ve İngiltere denetiminde özerk bir devlet kurmak amacıyla olan Süryaniler, Batılı devletlerin Osmanlı Devleti topraklarını kendi aralarında paylaşmak amacıyla düzenledikleri konferanslara katılmak istemişlerdir.

Esasen konferansın ana gündemini Osmanlı Devleti topraklarından Yunanlılara verilecek pay oluşturmaktaydı. Ancak konferansa amaçları bağımsız devletler kurmak olan Ermeni, Arap ve Kürt delegeleri de katılmışlardı. Süryani-Nasturilere gelince; yeni Patrik Mar Paul Şimun ve diğer liderler Bakuba Kampı'ndan İngiliz otoritelerine başvurarak konferansa bir temsilci göndermelerine izin verilmesini istemişlerdir. Onların işaret ettikleri nokta, Ermenilerden farklı bir ırk oldukları ve onlarla aynı mütalaa edilmelerinden endişe duydukları yönündeydi. Arnold Toynbee gibi bazı resmi memurlar Süryani-Nasturilere mahsus bir kanton yaratılmasını mümkün görünürken, İngiltere diplomatik çevreleri bu fikre karşı çıkmamanın yanı sıra onların konferansa delege göndermeleri talebine bile sıcak bakmamışlardır⁴⁸.

6 Mart 1919'da Bağdat'taki İngiliz temsilcisi Albay A. T. Wilson'a başvuran Mar Şimun, kendi topraklarında İngiliz koruması altında olmayı, Kürtler tarafından esir alınan Süryani-Nasturilerin serbest bırakılmasını, liderlerini öldüren Kürtlerin cezalandırılmasını, Mar Şimun'un Süryani-Nasturilerin lideri olarak resmen kabul edilmesini, Kürtler tarafında işgal edilen kilise arazilerinin geri verilmesini ve Ermenilerle Süryani-Nasturiler arasında etnik farklılığın kesin olarak ortaya konulmasını istemiştir⁴⁹. Süryani-Nasturiler "Paris Barış Konferansı Öncesinde Asuri İstekleri" başlığı altında yayınladıkları bir memorandumda da büyük miktarda Nasturi'nin anadillerini kaybedip Türkçe, Arapça ve Ermenice konuştuklarını ve Ermenice konuşan Süryani-Nasturilerin Ermeni olarak tanınmaya başladıklarını dile getirdikten sonra Türk-Ermeni çatışmalarında onların da Ermeni sayılarak 175.000 Süryani-Nasturi'nin öldürüldüğünü iddia etmişlerdir. Bununla birlikte bu memorandumda Süryani-Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın yanında savaştıklarına ve Nasturi güçleri sayesinde birçok yerde Rusların zafer kazandıklarına dikkat çekilerek Rusya'nın

⁴⁷ Milliyet, 19 Kasım 1977.

⁴⁸ Salahi R. Sonyel, *The Assyrians of Turkey Victims of Power Policy*, TTK y., Ankara, 2001, s. 130-131.

⁴⁹ Özdemir, a.g.e., s. 133-134.

savaştan çekilmesinden sonra da onun müttefiklerine sadık kalan Süryani-Nasturilerin bu konferansta temsil edilmeleri gerektiği belirtilmiştir⁵⁰. Burada ortaya konulan iddiaların son derece amatörce hazırlanmış olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır⁵¹. Tüm bu çabaların sonucunda Amerika'ya eğitim almak için gidip kendilerini Asur yurdunu kurmaya adanmış kişilerden oluşan delegasyon⁵² Abraham Yohannan başkanlığında Süryani-Nasturileri temsilen Paris'e gelmişlerdir. Ancak bu delegeler Paris'te yalnız değildir. Urmiye'den de temsilciler gelmiştir ve her delegasyon kendi isteklerini konferansa sunmuştur⁵³. Yohannan Süryani ve Nasturi insanına çok büyük haksızlıklar yapıldığını dile getirmiştir. Her iki delegasyonun da ortak talebi şimdilik otonom fakat daha sonra bağımsız olacak bir Asur-Keldani Devleti kurulması yönündeydi. Bu devletin sınırları ise Musul, Urmiye, Diyarbakır, Urfa'yı içine alarak batıda Fırat, kuzeyde Van Gölü'nün güneyindeki dağlar, doğuda Türkiye'yi İran'dan ayıran dağlar ve güneyde de Bağdat'ın kuzeyinden geçen ve Fırat'la Dicle'yi kesen bir hat ile sınırlanacaktır. Asuri-Keldani halkı kendi kendini yönetme yeteneğini kazanıncaya kadar müttefiklerden birinin mandasını istemekteydi. Manda olacak devlet Asuri-Keldanilerden zorla Müslüman yapılanların atalarının dinine dönmeleri için gereken tedbirleri alacaktı. Onların bu isteklerini L'Asie Française Dergisi dile getirmiş, Fransız kamuoyunda sempati kazanmalarını sağlamaya çalışmıştır. Ancak daha sonra bu dergi dışında hiçbir yerde onlardan bahsedilmemiştir⁵⁴.

Diğer bir başvuru ise Tiflis'te bulunan Trans-Kafkasya Süryani Meclisi Delegasyonu tarafından yapılmıştır. Kafkasya'da yaşayan Süryanileri temsilen katılan delegasyon, Süryanilerin de savaşan taraf olarak kabul edilmesi gerektiğini belirttiikten sonra Süryanilerin önce Paris Barış Konferansı'na daha sonra da Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Onların dilekçesinde Osmanlı Devleti'ne yönelik bir toplu katliam iddiası yer almamakta aksine başkanları M. Yacouboff'un yazmış olduğu mektuptaki ifadeler yaşanan hadiselerin toplu katliamdan uzak olduğunu göstermekteydi. Mektupta Rusya'nın savaştan çekilmesinden sonra Kafkasya'ya göç eden Süryanilerin açlık ve hastalıkla mücadele etmek zorunda kaldıkları ve bunun tek sebebinin İtilaf Devletleri ile savaşa girmek olduğu ve bu sefaletin ortadan kalkması için İtilaf Devletlerinden yardım beklendiği belirtilmiştir⁵⁵.

⁵⁰ Sonyel, *a.g.e.*, s. 134-135.

⁵¹ Özdemir, *a.g.e.*, s. 136.

⁵² Bu delegasyon şu isimlerden oluşur: S. Raci, M. Şekur, Piskopos E. Barsaum, B. Bakuş, E. K. Yusuf, R. Necip, C. Zabuni, Gevriye Werda, S. E. Namık. Matfiyef, *a.g.e.*, s. 111.

⁵³ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 98.

⁵⁴ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, (1919-1922)*, TTK y., Ankara 1975, s. 91.

⁵⁵ Özdemir, *a.g.e.*, s. 134-135.

Konferansa katılan heyetler herhangi bir başarı elde edememiştir. Kendilerine Türklerle barış antlaşması yapılınca kadar beklemeleri söylenmiştir⁵⁶. Patrik Mar Şimun ise eski yerlerine dönmek ve İngiliz himayesinde yaşamlarına devam etmek istemektedir. Patrik Mar Şimun'un dilekçesinde Osmanlı Devleti tarafından kendilerine katliam yapıldığına dair bir iddia yer almaktadır. İstekleri kurulacak "Nasturi Devleti'nin" Mar Şimun liderliğinde olması ve Ermenilerle Kürtlerden ayrı telakki edilmeleri gerektiği yönündedir⁵⁷. Onlar da isteklerini Paris'te dile getirmek için lider olarak Surma Hanım'ı belirlemiş ancak İngiltere bir dizi oyalamadan sonra Irak Nasturi heyetinin önce Londra'yı ziyaret etmesi şartıyla Paris'e gönderilmesini kabul etmiştir. İngiltere bu heyetin sorunlarını Londra'da çözmesini amaçlamıştır. Paris Konferansı sonuçlanana kadar delegeler Londra'da alıkonulmuş ve Paris'e gitmelerine izin verilmemiştir⁵⁸.

Surma Hanım Londra'da bulunduğu sırada Lordlar Kamarası'nda Asur meselesi tartışmalarına tanık olmuştur. Canterbury Piskoposu dinleyicilerin dikkatini şimdiye kadar anavatanlarına dönmelerine müsaade edilmeyen Süryanilerin trajedisine çekmiş ve Süryanilerin ikamet ettiği bölgelerde Türk hâkimiyetinin durdurulmasını istemiştir.

Lord Curzon ise Surma Hanımla Süryanilerin gelecekleri konusunda görüşerek "*Süryaniler güvenliklerinin garanti edilmesi koşuluyla geri dönmek istiyorlar, bunun gerçekleşmesi şimdilik güçtür. Önümüzdeki baharda belki mümkün olur. Görevimiz İranlı Süryanileri İran'a, Türkiye'dekileri de Hakkari Vilayeti'ne geri göndermek ya da onları ileri mevzilerimize komşu topraklarda ya da elimizin ulaşabileceği yakın merkezlerde iskân etmektir.*" demiştir⁵⁹.

Sonuç olarak Süryaniler isteklerine cevap alamadan konferans dağılmıştır. Görüldüğü üzere konferansa katılan ayrı delegasyonların hepsi bir Süryani devleti kurulması yolunda taleplerini dile getirmişlerdir. Ancak bu ortak amaç için kullanılan iddialar farklılık gösterebilmiştir. Amerika'dan gelen heyet Süryani katliamı iddiaların dillendirirken, Tiflis heyeti ve Mar Şimun bu tarz iddialarda bulunmamışlardır. Abraham Yohannan başkanlığındaki Amerika'dan gelen heyet, İngiltere'nin İran'a baskı yapmasını ve halen Bakuba Kampı'nda yaşayan Süryani-Nasturilerin Urmiye'ye geri dönmelerinin sağlanmasını istemektedir. Osmanlı tebaası olan Süryani-Nasturilerin durumu ise İngiltere'yi daha da zor durumda bırakmaktaydı çünkü henüz Türkiye ile bir anlaşma imzalanmamış ve sınırlar belli olmamıştı. Ayrıca İngiltere'nin İran ya da Türkiye'de yaşayan Süryani-Nasturiler arasında ayrım yapmadan hepsinin lideri olarak Mar Şimun'u tanıdığını açıklaması da gruplar arasında huzursuzluk yaratmıştır⁶⁰.

⁵⁶ Sonyel, *a.g.e.*, s. 143.

⁵⁷ Özdemir, *a.g.e.*, s. 137-138.

⁵⁸ Matfiyef, *a.g.e.*, s. 111-112; Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁹ Matfiyef, *a.g.e.*, s. 112.

⁶⁰ Özdemir, *a.g.e.*, s. 141.

Bu noktada Lord Curzon, her iki grubun da bir arada kalmalarını vurgulayarak şunları söylüyordu: "... siz küçük bir milletsiniz. Aynı topraklar üzerinde bir arada kalmanız sizin için daha iyi olmaz mı? Eğer her şey yolunda giderse koruma altına alacağımız ve birbirinize yardımcı olabileceğiniz bir yer olacaktır." Şüphesiz Lord Curzon bu sözleri Süryanilerin sorunlarını düşünmekten çok Musul sorunu ve Musul'un kuzeyinde Süryanilerden oluşan güvenli bir bölge kurulması yönündeki İngiliz çıkarları doğrultusunda söylemiştir⁶¹.

Paris Barış Konferansı'ndan sonra Süryaniler bu defa da 1920 yılı başlarında müttefiklerin hâlâ çözümleyemedikleri Türkiye meselesini tekrar görüşmek üzere toplandıkları San Remo Konferansı'nda gündeme gelmişlerdir. Ancak bu defa kendi temsilcileri yerine konferansta bir konuşma yapan Lord Curzon İngiliz çıkarlarının gerektirdiği ölçüde onlar adına taleplerde bulunmuştur. Lord Curzon'a göre; "*Bağımsız Kürdistan kurulduğunda Hristiyan nüfus da göz önüne alınmalıdır. Bu insanların sayıları 100.000 civarındadır ve tekrar eski yerlerine yerleştirilmelidirler. Türkler tarafından yerlerinden edilen bu insanlar şu anda Bakuba'da İngiliz denetimindedirler. Yeniden yerleştirilebilmeleri imzalanacak anlaşmada yer almalıdır. Türk-İran sınırında yeni bir düzenleme yapılabilir. Bu insanların kaderi tıpkı Ermenilerinkine benziyor. Bunlar adına sorumluluk almaktan çekinilmemelidir. Keldani ve Asuriler güvencededirler.*"⁶² Aslında Curzon, İngiltere için büyük külfet oluşturan Bakuba Kampı'nın kapatılmasını istemekteydi. Bunun için de dünya kamuoyunun insancıl yanları harekete geçirilerek bu Hristiyan topluluğun durumlarının kötülüğünden dem vurulmaya çalışılmaktaydı. İngiltere bu çabalara karşı planlarını gerçekleştirilememiştir. Nisan 1920'de Montagu bir kez daha Bakuba Kampı'nın kapatılmasının zorunluluğunu belirttiikten sonra Süryani-Nasturiler Türk idaresinde yaşamak istemediklerine göre Hakkari'nin Süryani-Nasturilere verilmesi gerektiği üzerinde durmuş ancak bu görüş de destek bulmamıştır⁶³. Geleceklerinin İngilizlerin elinde olması bir yana Süryani-Nasturiler de eski yerlerine döndüklerinde İngiltere'nin himayesini istemekteydiler. Hatta Surma Hanım bu konuda şunları yazmaktadır: "*Türkiye'de yaşayan Asur ulusu itilaf devletlerine Türklerle mücadelelerinde yardım etmişlerdir. İmadiye ve Botan'dan Gevar Ovası'nın, Şemdinli ve Harifta Dağı'nın kuzeyine dek bizim olan topraklara yerleştirilmek istiyoruz. Bu, Türk otoritesinden tamamen bağımsız ve Büyük Britanya'nın hamiliği altında yapılmalı...*"⁶⁴

San Remo Konferansı'nda alınan kararları Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek isteyen İtilaf Devletleri 10 Ağustos 1920'de Sévres Antlaşması'nı imzalatmışlardır. Hiçbir zaman uygulanamayan ve kâğıt üzerinde kalan bu antlaşmada Ermenistan kurulması açıkça ifade edilirken; yakın bir gelecekte

⁶¹ Özdemir, *a.g.e.*, s. 142.

⁶² Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 102.

⁶³ İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003, s. 180.

⁶⁴ Surma d Bayt Mar Samcun, *Ninova'nın Yakarışı*, (Çev.Meral Barış), Avesta Yayınları, İstanbul 1996, s. 89-90.

Kürdistan'ın kurulabilmesi için de hükümler bulunmaktaydı. Ancak Süryaniler için bağımsız bir devlet söz konusu bile edilmemiştir Sevr Antlaşması'nın sadece 62. Maddesinde adı geçen Süryaniler⁶⁵, bir millet olmadıkları ya da bir millet olmanın niteliklerini taşımadıkları yolundaki İngiliz ve Fransız görüşleriyle bir kez daha hayal kırıklığına uğramışlardır. Oysa Birinci Dünya Savaşı esnasında İngiliz diplomatları "Asur Milleti" fikrini ortaya atarak, kaybolan Asur uygarlığının son kalıntılarını toplayıp yepyeni bir millet yaratmayı amaçlamışlardır. Görünen odur ki, İngiliz çıkarları burada da Süryanileri etkisiz hale getirmiştir. Bu konuda bahane de hazırdır. "Asuriler, Ermeni ve Kürtler gibi bağımsız bir devlet kurma hakkına sahip olamazlar. Çünkü geçmişte bir yurt edinememiş ve birleşik bir önderlik altında yaşayamamışlardır. Dolayısıyla kendilerini yönetme hakkı kilisenin özerk denetimi ve idaresiyle sınırlı olmalıdır"⁶⁶. Durumlarının sadece büyük devletlerin çıkarlarına göre belirlenebileceğini anlayamayan Süryani-Nasturiler, bağımsız bir devlet kurabilmek için konferanslardan istedikleri sonuçları alamayınca San Remo Konferansı'nı takiben yeni bir harekâta girişirler.

Süryani-Nasturilerin Hakkari Harekâtı

İngiltere Süryani-Nasturileri başlarının çaresine bakmaya iterken Nasturi komutan Ağa Petros yeni bir plan hazırlamıştı. Çok riskli olan bu plana göre Süryani-Nasturiler Hakkari'ye bir hareket düzenleyeceklerdi. Ağa Petros 8000 kadar adamıyla Türk-İran sınırındaki bir bölgeyi işgal edecek ve Nasturiler eski yerlerine döneceklerdi. Hakkari ile Urmiye birleşecek ve Türkiye-İran-İrak arasında bir tampon devlet kurulacaktı⁶⁷. Bu harekâta Süryani-Nasturilerin tek başlarına karar vermedikleri aşikârdır. Onların amacı bir yana bırakılacak olursa İngiltere için durum daha farklıydı. Bu insanlar eski yerlerine ulaşabilirlerse büyük bir başarı elde etmiş olacaktı. Ama ulaşamazlar ise Musul'un kuzeyine (mesela İmadiye'ye) yerleşebilirlerdi. Böylece Musul'un, kuzeyden gelebilecek her türlü tehlikeye karşı korunması sağlanabilirdi. Bununla birlikte

⁶⁵ Sevr Antlaşması'nın 62. Maddesi: Fırat'ın doğusunda ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. Maddenin II/2. Ve 3. Fıkralarındaki tanıma uygun olarak saptanan Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliği işbu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içinde İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinden her birinin atadığı üç üyeden oluşan bir komisyon hazırlayacaktır. Herhangi bir sorun üzerinde oy birliği oluşmazsa bu sorun komisyon üyelerince bağlı oldukları hükümetlerine götürülecektir. Bu plan Süryani-Keldaniler ile bu bölgelerin içindeki öteki etnik ve dinsel azınlıkların korunmasına ilişkin tam güvenceleri de kapsayacaktır; bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, İranlı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir komisyon incelemelerde bulunmak ve işbu antlaşma uyarınca Türkiye sınırının İran sınırı ile birleşmesi durumlarında Türkiye sınırında yapılması gerekebilecek düzeltmeleri kararlaştırmak üzere bu yerleri ziyaret edecektir. Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Barışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 67-68.

⁶⁶ Bulut, *a.g.e.*, s. 197.

⁶⁷ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 180-181.

Gazi

Akademik
Bakış

59

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

hem Urmiyeli hem de Hakkarili Nasturilerden birleşik bir Asur Milleti oluşturulması halinde Amerika ve Tebriz'deki Nasturiler de bu harekete destek verebilirlerdi⁶⁸. Bu planı yaklaşık 30.000 Süryani-Nasturi kabul etmiştir. Geriye kalan yaklaşık 10.000 kişi ise patrikhane liderliğinde beklemede kalmayı tercih etmiş ve bunların bir kısmı Dohuk-Akra arasındaki bölgeye yerleştirilirken diğer kısmı yeterli ekilebilir alan bulunmadığı gerekçesi ile Bakuba Kampı'nda bırakılmışlardır⁶⁹.

Ağa Petros liderliğindeki Süryani-Nasturi birlikleri, Akra'yı aldıktan sonra Van'a kadar uzanan bir hat üzerinde Kürt aşiretleriyle çatışmalara girmiştir. Kürtler ağır kayıplar vererek geri çekildiler. Bu yenilgiden cesaret alan Ağa Petros, Urmiye üzerine harekete geçmiştir. Kışı orada geçirip baharda en son hedef olan Musul'a yönelmeyi amaçlayan Ağa Petros, böylelikle İngiltere'nin söz verdiği bağımsızlığın ilan edilebileceğini düşünmüştür. Ancak olaylar onun planladığı gibi gelişmemiştir. Urmiyeli ve Hakkarili Nasturiler arasında anlaşmazlık baş göstermiştir. Ağa Petros plandan vazgeçmek zorunda kalınca boşluktan yararlanan Kürtler, karşı saldırıya geçerek Süryani-Nasturileri yenilgiye uğratmışlar, sağ kalanlar Irak Mezopotamya'sına sığınmışlardır. Süryani kaynaklarında, İngilizlerin verdikleri sözü tutmayıp kendilerine yardım etmedikleri ve böylece planlı bir şekilde Ağa Petros'un yenilgisini hazırladıkları ileri sürülmüştür. Bu kaynaklarda, savaşın bitmesi üzerine Rus ve Osmanlı tehlikesinin kalmamasından hareketle İngiltere'nin kendi denetimi altındaki Irak'ta daha önce Osmanlı Devleti ve Rusya'ya karşı düşündüğü Süryani-Nasturi tampon bölgesini artık istemediği görüşü işlenmektedir⁷⁰. Girişilen bu harekât Süryani-Nasturilerin sorunlarını çözemediği gibi yenilginin tek suçlusu olarak Ağa Petros gösterilmiştir⁷¹. Görüldüğü gibi İngiltere Ağa Petros'u da kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanmış ancak bireysel davrandığını fark ettiği anda onu bertaraf etmekten de çekinmemiştir. İngiltere'nin bu tutumu karşısında Fransa'ya gitmek zorunda kalan Ağa Petros, oradan İngiltere'ye sayısız mektuplar göndermiştir. Bu mektupların hemen tamamında Süryani-Nasturilerin Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve onun müttefiklerinin yanında yer aldıkları, bu savaş sırasında yaklaşık 275.000 kişinin öldüğü ya da evlerini ve malları kaybettikleri belirtilerek otonomi isteğinde bulunulmuş ve eski yerlerine dönmelerinin ancak resmi bir tanınma ile sağlanabileceği ifade edilmiştir. Ağa Petros ayrıca savaşın başında Almanya ve Türkiye'nin tekliflerini dinlemiş olsalardı bugün bu durumda olmayacaklarını da sözlerine eklemiştir⁷².

Esasen Süryani-Nasturilerin Türklere ve Kürtlere bağlı olarak eski yerlerine dönmeleri imkânsız görünmektedir. Çünkü onlar birbirlerine karşı savaş-

⁶⁸ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 103.

⁶⁹ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 181.

⁷⁰ Bulut, *a.g.e.*, s. 195-196.

⁷¹ Anzerlioğlu, *a.g.e.*, s. 104; Bulut, *a.g.e.*, s. 196.

⁷² Sonyel, *a.g.e.*, s. 157-158.

mışlardır. Bu yüzden Ağa Petros sürekli İngiltere himayesi talebinde bulunmakta, yazdığı mektuplara olumlu bir cevap beklemektedir. Ancak Curzon'un bu mektupları dikkate aldığı söylenemez⁷³.

Bu arada kapatılan Bakuba Kampı'nın yerine Akra yakınlarında Mindan Kampı kurulmuştu. Hakkari harekâtından dönmeği başarabilen ve Bakuba'dan ayrılan 20.000 kadar Nasturi bu kampa yerleşmişlerdir⁷⁴.

1921 yılına gelindiğinde Süryani--Nasturilerin hâlâ Hakkari bölgesine gelmeye çalıştıkları görülmektedir. 21 Haziran 1921 tarihinde Erçak Nahiyesi'ne gelen ve buranın ahalisini telaşa düşüren Süryani-Nasturiler⁷⁵, 22 Haziran 1921 tarihinde de Hakkari'nin Çal (Çukurca) Nahiyesi'ne tecavüze başlamışlardır. Nasturilerin bu faaliyetlerine karşı Şemdinan'daki müfrezenin tedbir alması istenmiştir⁷⁶.

18 Temmuz 1921 tarihli bir telgraftan anladığımızı göre de İngilizler siyasetleri gereği hududumuzda sürekli olarak faaliyette bulunmakta ve Süryani-Nasturi ve Ermenileri teşvik ederek onların çevredeki köylere saldırmalarını sağlamaktadırlar. Hakkari ve çevresinde bir tabur ikamet ettirilmediği sürece Süryani-Nasturilerin gizli veya aşikâr hareketlerinin devam edeceği vali tarafından bildirilmektedir⁷⁷. Bütün bu şikâyetlere karşı Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir ise Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne göndermiş olduğu telgrafta bu olayların Nasturilerin yapmış olduğu propagandalardan biri olduğunu, Van'a tecavüz etmelerine ihtimal vermediğini eğer böyle bir durum söz konusu olursa gerekli tedbirin alınacağını bildirmiştir⁷⁸. Erkân-ı Harbiye'den Dâhiliye Vekaleti'ne yazılan yazıda da durum aktarıldıktan sonra, Süryani-Nasturilerin ciddi bir hareketlerine karşı vilayetin doğruca cephe kumandanlığına müracaatta bulunması istenmiştir⁷⁹. Bu arada Ağa Petros Eylül 1922'de Marsilya'dan Curzon'a bir mektup daha yazmıştır. Bu mektubunda Petros hâlâ Doğu Türkiye'den ayrılmayı düşünerek, kendilerine tamamen özgür olabilecekleri bir toprak verilmesini istemekteydi. Petros'a göre istenilen topraklarda zaten tek Türk yoktu ve savaştan önce bu bölge neredeyse tamamen Süryani-Nasturilere aitti. Ağa Petros ayrıca İngiltere kendilerine yardım etmezse bu defa Fransa'dan yardım isteyeceğini de belirtmekteydi. Ağa Petros'un bu tekliflerine İngiltere pek sıcak bakmamaktaydı. Süryani-Nasturilerin eski yerlerine dönmeleri pratikte bir çözüm olmazdı ve yeni çarpışmalara ve ölümlere sebebiyet verebilirdi. Curzon da Ağa Petros'u boş yere ümitlendirecek cevaplar vermekten kaçınmıştır⁸⁰.

⁷³ Sonyel, *a.g.e.*, s. 160.

⁷⁴ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 181.

⁷⁵ ATASE, İSH, K: 1154, G: 13, B: 13-1.

⁷⁶ ATASE, İSH, K: 1154, G: 13, B: 13-2.

⁷⁷ ATASE, İSH, K: 1154, G: 13, B: 13-5.

⁷⁸ ATASE, İSH, K: 1154, G: 13, B: 13-4.

⁷⁹ ATASE, İSH, K: 1154, G: 13, B: 13-7.

⁸⁰ Sonyel, *a.g.e.*, s. 161-164.

Gazi

Akademik
Bakış

61

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

İngilizler, Ağa Petros'un isteklerinden farklı olarak Süryani-Nasturilerin Türk sınırlarından gizlice sızarak eski yerlerine yerleşmelerini planlamışlardır. Mindan Kampı sakinleri ülkelerine dönmeye zorlandılar. Bunlardan genellikle çiftçilikle geçinen Urmiye kökenli Nasturilerin büyük bölümü ağır koşullara dayanamayarak ya da Kürtlerin saldırıları sonucu hayatını kaybetmiş geriye kalanlar ise Bağdat ve Musul'a kaçarak sefalet içinde yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Hakkari'iler ise daha sağlam yapılı ve savaşçı olduklarından şartlara dayanabilmişlerdir. Yaklaşık 7500⁸¹-8000 Nasturi⁸² Musul Ovası ile Dohuk, İmadiye ve Zaho'daki dağların yamaçlarındaki boş köylere ya da Hakkari'ye gelerek yerleşmişlerdir. 6500 kadar Nasturi ise Ağa Petros ile birlikte hareket etmeyi tercih ettikleri için kendi hallerine bırakılmışlar bir kısmı Suriye'ye gelmişler bir kısmı da değişik yerlere dağılmışlardır. Hakkari'ye gidenlerin bir bölümü daha sonra geri dönmüşler ama çoğu 1924 Nasturi ayaklanmasına kadar orada yaşamışlardır⁸³.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sırasında çeşitli vaatler verdiği ve Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırttığı Süryani-Nasturilere, savaşın sonunda sahip çıkmamıştır. Bununla birlikte İngiltere, yeni politikalarında tekrar kullanmak üzere Süryani-Nasturiler üzerinde hesaplar yapmaktan ve yeni vaatlerde bulunmaktan geri durmamıştır. 1914-1945 yılları arasında İngiliz hükümeti tarafından İran ve Irak'ta görevlendirilen Ortodoks bir din adamı olan William Wigram'ın İngiliz politikası hakkında söylemiş olduğu şu sözler bu gerçeği teyit etmektedir: *"Bizler (İngilizler) Süryanileri resmen kullandık. Onları düpedüz aldattık. Vaatlerimize kandıklarından her verdiğimiz işi yaptılar. Ama daha sonra onları düşmanın eline terk ettik ki öçlerini alabilsinler. Bu konu Cemiyet-i Akvam'da ele alındı. Alınan karar gereğince güya Süryanilere bir yurt verilecekti. Özellikle bizler onların acı çekmelerine neden olduğumuzdan parayla bile olsa böyle bir yurt bulmalıydık."*⁸⁴

Lozan Barış Konferansı'nda Süryaniler

22 Kasım 1922'de başlayan konferansta azınlıklar meselesi konferans iç tüzüğü'nün 5. Maddesi uyarınca kurulan Yabancılar ve Komisyonu'nda görüşülecekti. Ancak mesele Lord Curzon tarafından ele alınınca konu ilk defa 12 Aralık 1922'de gündeme getirilmiştir⁸⁵. Süryani-Nasturiler ise ilk defa Ermeni yurdu meselesi tartışılırken gündeme gelmişlerdir. Lord Curzon, onlarla ilgili olarak; Kürdistan dağlarının muhtelif yerlerinde ve Türk-İran hududu üzerinde yaşayan Süryanilerin savaş zamanında çok büyük sıkıntılar yaşadıklarını ve bunların gelecekleriyle İngiltere, Fransa ve Amerika'nın ilgilendiğini söylemiştir.

⁸¹ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 181.

⁸² Bulut, *a.g.e.*, s. 201.

⁸³ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 181-182.

⁸⁴ Bulut, *a.g.e.*, s. 199.

⁸⁵ Hikmet Öksüz, "Lozan'da Azınlıklar Meselesi", *Türk Yurdu*, Kasım 1987, s. 88.

Curzon, şu anda İngiltere nüfuzuna tabi mıntikalarda bulunan bu cemaatin İngiltere'nin dostane himayesinden emin olduklarını ve Türk topraklarında kalan Süryani-Nasturilerin ise hayatlarının muhafazasını ısrarla istemeye mecbur olduklarını da sözlerine eklemiştir⁸⁶. Mesele 13 Aralık 1922'deki toplantıda alt komisyona havale edilmiştir. Alt komisyonu en çok uğraştıran konu ise azınlık kavramının tanımı olmuştur. Türk heyetinin "gayr-i Müslim azınlık" tabirinde ısrarcı olması üzerine karşı taraf özellikle de İngiltere bazı Müslüman grupları da azınlık statüsüne sokmaya çalışmıştır. Türk heyeti ise Türkiye'de yalnızca din azınlıklarının bulunduğunu, ırk azınlıklarının bulunmadığını ve Türk heyetinin soy ya da dil azınlıklarının korunması ilkesini kesinlikle kabul etmediğini belirtmiştir. Sonuç olarak Türk heyeti tüm baskılara rağmen gayr-i Müslim azınlık tabirini kabul ettirmiştir⁸⁷. Alt komisyona havale edilen azınlıklar meselesi burada da çözümlenememiştir. Türk heyeti dışarıda olan Süryani-Nasturilerin tekrar Türkiye'ye dönmeleri teklifini kabul etmiyordu. 6 Ocak 1923 tarihli oturumda Montagna, Ermeni sorunu ile ilgili bir konuşma yaptıktan sonra sözü Süryani-Nasturilere getirmiş ve onlarla ilgili olarak; onları özel bir bölgede toplamak ve Türkiye'nin koruyuculuğu altına almak gerektiğini belirtmiştir⁸⁸. İngiliz delege Sir Hurace Rumbold da savaştan önce Mardin, Diyarbakır ve Türk-İran sınırı arasında dağılmış kentlerde ve kasabalarda, özellikle Çölemerik dolaylarındaki dağlarda ve bu sınırın ötesinde İran'da yaşayan bu halkın, savaş sırasında çok acılar çektiğini, ağır kayıplar vererek her yana dağıldıklarını belirttikten sonra, onların büyük çoğunluğunun savaştan önce Türkiye ve İran sınırları üzerinde yaşarken şimdi Irak'ta İngiliz mandası altında bulunduğunun altını çizmiştir. "*İngiliz hükümeti bu mutsuz halkı her zaman yaşamaya alışmış oldukları dağlarda kendilerine bir barınak bulunduruluncaya kadar beslemek ve barındırmak için 4 milyon İngiliz Lirası'ndan çok harcamıştır. Bu gözüpek halkın büyük çoğunluğunun Irak'ta İngiliz mandası ve Milletler Cemiyeti'nin koruyuculuğu altında kalacakları beklenebilir; fakat bir takımı da Irak'tan Türkiye'ye daha doğrusu Çölemerik dolaylarındaki yuvalarına dönmek isteyeceklerdir. Kimileri de İran'dan ya da Kafkasya'dan dönmek isteyeceklerdir.*" diyen Rumbold, Türk hükümetinin onların geri dönüşlerini kolaylaştıracağını ve kendi dilleriyle okullarını yaşatabilmeleri, aile görenekleriyle kişisel göreneklerini sürdürebilmeleri, dinlerinin gereklerini yerine getirebilmeleri ve Türkiye'nin yurttaşları olarak huzur içinde yaşayabilmeleri için gerekli bütün güvenceleri vereceğini umduklarını sözlerine eklemiştir⁸⁹. Türk heyeti ise Süryani-Nasturilerin durumlarının tek müsebbibinin Batılı devletler olduğunu belirtmiş ve bu beyanatları yok farz ederek oturumdan çekilmiştir⁹⁰.

⁸⁶ *Yakın Doğu Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları*, 21 Kasım 1922-23 Temmuz 1923, (Der. Ahmet Yavuz), Takım I, C. I, 1. Kitap, Dışişleri Bakanlığı y., Ankara 1968, s. 200.

⁸⁷ Görüşmelerin ayrıntıları için Bkz. Seha Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Takım I, C. I, Kitap 2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s. 152-206.

⁸⁸ Meray, a.g.e., Takım I, C. I, Kitap II, s. 275.

⁸⁹ Meray, a.g.e., Takım I, C. I, Kitap II, s. 277-278.

⁹⁰ Rıza Nur da hatıralarında konuyla ilgili olarak kendilerine celsenin başlamasına az zaman kala

Görüş

Akademik
Bakış

63

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

Alt komisyonda bir sonuca bağlanamayan mesele tekrar üst komisyona gönderilmiştir. Üst komisyon 9 Ocak 1923'de müzakerelere başlamıştır. Lord Curzon Türk heyetinin protesto ederek katılmadığı oturumda dinlenen Ermeniler, Süryaniler ve Trakya Bulgarları konusunu tekrar gündeme getirdikten sonra Süryanilerle ilgili olarak; miktarları az olan bu grubun yaşadıkları ıstıraplar dolayısıyla ehemmiyet arz ettiğini, onları Türkiye ve İran'da oturdukları yerlerden savaşın kaçırdığını ve şu anda dağılık halde bulduklarını söylemiştir. İngiltere'nin onlara yardım etmek için mütarekeden beri 4 milyon Lira'dan ziyade masraf yaptığını belirten Curzon, onların eski yerlerine dönmek istediklerini de sözlerine eklemiştir⁹¹.

Bu sırada Nasturi lider Ağa Petros, Türk delegasyonu ile görüşmeye çalışmaktadır. Ağa Petros, Türk delegasyonuna Süryani-Nasturi isteklerinin gerçekleştirilebilmesi için teklifte bulunmuştur. Buna göre Türkiye Hakkari'yi Süryani-Nasturi yurdu olarak temin etmeliydi. Eğer bu gerçekleştirilemezse Gevar ve Çölemerik bölgeleri ile iki başka bölge -ki buralar görünüşe göre Başkale ve Şemdinan olacaktır- Süryani-Nasturilere bırakılmalıydı. Ayrıca savaştan evvel Çölemerik ve Gevar bölgesinde oturan fakat hicret etmek zorunda kalan ve bunlardan başka İran, Bağdat vs memleketlerde bulunan Süryani-Nasturilerin Türk Devleti tarafından tahsis olunacak bir bölgede toplu halde bulunmalarına müsaade edilmesi istenmekteydi. Bu şartlar kabul edildiği takdirde Süryani-Nasturi heyeti Türklerle bir davaları olmadığını ilan edecek ve bundan başka halen Musul ve havalisinde bulunan Keldani kıtaatı İngilizlerden ayrılarak Türklere katılacak ve eğer Türkiye arzu ederse Musul'daki amaçlarını elde edebilmek için Türkiye'ye yardım edeceklerdi. Ayrıca Ağa Petros muhabakat sağlanırsa kendisinin ve heyetinin Ankara'ya gitmeye hazır olduğunu da sözlerine eklemiştir⁹².

Ermeni ve Asuri-Keldani temsilcilerinin dinleneceğinin söylendiğini, bu tür celselerin resmi celse olmayıp zabta geçirilemeyeceğini ve Türk heyetinin iştirak etmeyeceğini söylemiş olmasına rağmen böyle bir gündem oluşturulmasına şaşırıldığını dile getirdikten sonra bir nota yazdığını söylemiştir. Bu notada Rıza Nur: "*Ben size söylemişim bunları dinleyemezsiniz. Dinlemek isterseniz biz gelmeyiz. Hem Ermeni, Asuri devlet değil ki. Biz devletlerle müzakereye geldik. Bu sebeple celseye gelmiyoruz.*" demiştir. Neticede Türk heyeti bu celseye katılmamış ancak hususi mahiyette yine de Bulgar, Ermeni ve Asuri temsilciler dinlenmiş fakat konuşmaları zabıtnamaya geçirilmemiştir. Daha sonraki oturumdan önce Montagna'nın kendisine gelerek İngiltere ve Fransa'nın Ermenileri kendi menfaatlerinde kullandıklarını bu yüzden de onlar için yurt istemeyi ahlaki bir mecburiyet olarak gördüklerini söylediğini ifade eden Rıza Nur eğer başkan sıfatıyla Montagna kısa bir konuşma yaparak Ermeni sorununu dile getirirse celseye iştirak edeceğini söylemiştir. Ancak 6 Ocak tarihli celsede durum böyle olmamış Montagna'nın yanı sıra Rumbold da konuşmuş ve hatta Fransız temsilci de söz istemiştir. Türk heyeti de bu şartlar altında celseyi terk etmiştir. Rıza Nur sözlerinin tamamının tutanaklara geçmediğini de belirtmektedir. Rıza Nur-Joseph C. Grew, *Lozan Barış Konferansının Perde Arkası*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s. 145-150; Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C. III, Altındağ, 1968, s. 1059-1063.

⁹¹ *Yakın Doğu...*, s. 335-336; Meray, a.g.e., Takım I, C. I, Kitap I, s. 304-305.

⁹² Sonyel, a.g.e., s. 165-166; *Lozan Telgrafları, Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, C. I, Haz. Bilal N. Şimşir, Ankara, TTK y., 1990, s. 388-389; Kaymaz, a.g.e., s. 336-337.

İngiltere bu görüşmeyi haber aldığı anda durumdan pek hoşlanmamıştı. 22 Ocak 1923'de Forbes Adam, Ağa Petros ile bir görüşme yaparak İsmet Paşa ile aralarında geçen görüşme hakkında bilgi almaya çalışmış, çeşitli kaynaklardan böyle bir görüşme yapıldığını öğrendiklerini ve neden Türk delegasyonu ile görüştüğünü sormuştur. Ağa Petros ise kendi halkının haklarının savunulması için İsmet Paşa ile görüşmesinin gerekli olduğunu, İsmet Paşa'dan savaşta önce oturdukları Van bölgesinde Süryani-Nasturilere otonomi verilmesini istediğini söylemiş, ancak eski bölgelerine dönmeleri halinde İngilizlere karşı Türklerin yanında yer alacaklarına dair vaatte bulunduğunu reddetmiştir. Forbes Adam'ın Musul bölgesi hakkında İsmet Paşa ile konuşup konuşmadığı sorusuna karşılık Ağa Petros, konuştuklarını ve kendisinin İsmet Paşa'ya bölgede Türk bulunmayıp sadece Kürt, Arap ve Yezidi olduğunu fakat orijin olarak Süryani-Nasturilerin bulunduğunu söylediğini ifade etmiştir. Ayrıca bu görüşmede Ağa Petros isteklerini içeren belgeyi de Forbes Adam'a vermiştir. Bu belgede Süryani-Nasturilerin Türklerle her zaman dost oldukları ifadelerinin yanı sıra yer alan İngiltere'nin Musul'la ilgili planlarını tehlikeye sokabilecek düzenlemeler ciddi anlamda İngiltere'nin canını sıkmıştır. Ayrıca bu belgede Süryani-Nasturiler Türklere karşı kullandıkları silahları teslim edeceklerini de belirtiyorlardı. Bu durum şüphesiz İngiltere'nin hiç işine gelmezdi⁹³.

Ağa Petros ayrıca Lord Curzon ile bir görüşme yapmasına müsaade edilmesini istemiş ve Curzon'un mutabakatını almadan bir daha Türk heyeti ile görüşmeyeceğini de sözlerine eklemiştir. Ancak İsmet Paşa'nın 15 Ocak 1923'de Başbakan Hüseyin Rauf'a göndermiş olduğu telgraf, Ağa Petros'un gerçekleri söylemediğini göstermektedir. İsmet Paşa bu telgrafta, Ağa Petros'un yukarıda belirttiğimiz isteklerini hükümete ilettikten sonra hicret edenler ile dış ülkelerdeki Süryani-Nasturilerin geri dönmeleri için bir taahhütte bulunulamayacağı, zaten Süryani-Nasturilerin diğer Türk vatandaşları gibi memlekette serbestçe yaşadıkları ve meselenin halli için Süryani-Nasturi heyeti reisini Ankara'ya göndermek yolundaki fikrini beyan etmiştir⁹⁴.

Hüseyin Rauf'un 18 Ocak 1923'de vermiş olduğu yanıt ise şöyledir: "*Asuri ve Keldanilerin memleketimizde iskanları hususunu uygun bulmamakla beraber hiçbir taahhüdü kapsamamak üzere Ağa Petros'un Lozan'dan uzaklaştırılması bir fayda sağlayacak ise Ankara'ya gönderilebileceği ve adı geçen şahsın daha önce Urmiye konsolosluğumuzda tercümanlıkta istihdam edilmiş Türk tabiiyetinde bulunduğu arz olunur*"⁹⁵

⁹³ Sonyel, *a.g.e.*, s. 166-168; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 337-338.

⁹⁴ *Lozan Telgrafları*, s. 388-389.

⁹⁵ *Lozan Telgrafları*, s. 399.

26 Ocak'ta Ağa Petros, Forbes Adam ile görüşmek istemiştir. Forbes Adam Irak sınırı çizilene kadar Ağa Petros'un İsmet Paşa ile görüşmesinin bir kazanç sağlamayacağını ifade etmiştir. Onun bu konu ile ilgili kişisel görüşü meselenin Cemiyet-i Akvam tarafından çözüme ulaştırılması yolundadır. Ayrıca görüşmede başka hangi detayların geçtiğini de bilmek istemiştir. Bunun üzerine Ağa Petros kendisine şu bilgiyi vermiştir: Yıllardır Türklere sadık bir şekilde Musul vilayetinin kuzeyinde ve Başkale'de oldukça zor şartlar altında yaşayan ve zaman zaman bölgedeki Kürtlerin baskılarına maruz kalan Süryani-Nasturilere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte yaşadıkları bölgelerde kendi kendilerini yönetme imtiyazı Türk Devleti tarafından verilecektir. Onların Türklere ayrılmak gibi bir arzuları yoktur. Gelecekte de geçmişteki gibi Türkiye'ye sadık kalacaklar, Türkler de kanunlar dâhilinde onların emin bir şekilde yaşamalarına imkân tanıyacaktır⁹⁶. Türklerle Süryani-Nasturiler arasında bir yakınlık kurulması İngiltere'nin Musul tezine ölümcül bir darbe vurabilirdi. Gerçi İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki yazışmalar Türk tarafının Ağa Petros'u sadece Lozan Konferansı'ndan uzaklaştırmak istediklerini ve Süryani-Nasturileri kendi yanlarına çekmek gibi bir planlarının olmadığını göstermektedir. Hatta Rauf Bey'in "*Asuri ve Keldanilerin memleketimizde iskanları hususunu uygun bulmamakta*" şeklindeki sözlerinden Musul'un Türkiye'ye bırakılması halinde bile bölgedeki Süryani-Nasturilerin sınır dışı edilmelerinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Türkiye o günkü şartlar altında Süryani-Nasturilerin önemini anlayabilmiş değildi⁹⁷. Oysa Türkiye Ağa Petros'u kendi yanına çekerek İngiltere'ye karşı aynı Süryani-Nasturi kozunu kullanabilirdi.

Ağa Petros'un yapmış olduğu başvuru pek çok açıdan tarihi gerçekleri ortaya koymaktadır. Başvuru dilekçesinde sürekli olarak Süryanilerin yüz yıllardır Osmanlı yönetimi altında barış ve güvence içinde yaşadıkları ve Osmanlı Devleti'nin kendilerine imtiyazlar tanıdığı vurgulanmaktadır. Bu vurgu, savaş sonrasında ortaya atılan Osmanlı Devleti'nin Süryanilere baskı ve katliam yaptığı tezini çürütür niteliktedir. Ağa Petros tarafından, savaş sırasında soykırım yaptığı iddia edilen Türklerle Süryani otonom bölgesi oluşturulması amacıyla görüşmeler yapılması dikkat çekici bir tezatlık oluşturmaktadır. Dilekçede "*Türk milletine sadık kalacakları*" ve "*Geçmişte olduğu gibi Türklerin tolerans ve anlayışlarına güvendikleri*" şeklindeki ifadeler, ortaya atılan soykırım iddialarının tamamen politik amaçlarla yapıldığının birer göstergesidir. Bir diğer talep ise İran topraklarında kalan Urmiye ve Salmas'daki Süryani-Nasturilerin Türk Devleti'nin tebaası sayılması ve savaş sırasında yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan Süryani-Nasturilerin geri dönmek istedikleri yönündedir. Bütün bunlara bakıldığında Süryanilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında kendilerine soykırım yaptığını iddia ettiği Türkiye'ye sığınmaya çalışması soykırım iddialarına cevap

⁹⁶ Sonyel, *a.g.e.*, s. 170-171.

⁹⁷ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 338

niteliği taşımaktadır. Ağa Petros'un Türkiye ile yapmaya çalıştığı anlaşmanın onun şahsi ihtirasından kaynaklandığını iddia edenler olacaktır. Unutulmamalıdır ki Ağa Petros ihtiras ve hırsına rağmen Süryani-Nasturi birliklerinin komutanı ve patrikten sonra gelen en etkili kişi olma sıfatını taşımaktaydı. Böyle bir kişinin soykırım yapmakla suçlanan Türkiye ile anlaşmaya çalışmasını onun şahsi ihtirasına bağlamak yanlış bir değerlendirme olacaktır⁹⁸.

Gerek Süryani-Nasturilerin gerekse Avrupalı devletlerin ve özellikle de İngiltere'nin Süryani-Nasturilere otonomi verilmesi yolundaki isteklerine rağmen Lozan'da bu anlamda bir başarı sağlanamamıştır. 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması'nın azınlıkların korunması ile ilgili 37. ve 45. Maddelerine göre; Türkiye, doğum, milliyet, din, dil, ırk farkı gözetmeksizin Türk halkının tamamının hayat ve hürriyetlerinin himayesini taahhüt etmiştir. Genel adaba ve düzene uymak şartıyla Türkiye'de oturan herkes her din, mezhep veya itikadın kamu düzenini ve genel ahlakla çatışmayan gereklerini gerek umumi ve gerekse hususi surette serbestçe icra etmek hakkına sahip olacaktır. Gayr-i Müslim azınlıklar, düzenin korunması için memleketin her tarafında tatbik edilen tedbirlere uymak şartıyla serbestçe seyahat etme ve göç hakkına sahip olacaktır. Bütün Türk halkı din ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşit sayılacak, gayr-i Müslimler de Müslümanlarla aynı hukuk ve siyasete tabi tutulacaklardır⁹⁹.

Azınlıklarla ilgili müzakereler esnasında Süryani-Nasturilerle ilgili meselelerin çözüme ulaştırılmayıp Türkiye-Irak sınırı ile ilgili müzakereler yapılırken tekrar gündeme getirilmesinin yanı sıra Lozan'da Süryanilerle ilgili en ilginç gelişme Lozan Konferansı'nın yapıldığı günlerde Süryani Kadim Patriği 3. İlyas Şakir Efendi'nin Ankara'ya gelmesi olmuştur. Süryani Kadim Patriği Lozan'da azınlık haklarının ve özellikle Musul ile ilgili olarak Nasturilerin gündemde olduğu bir dönemde "*Biz hukuk-i ekalliyet istemiyoruz.*" diyerek, Süryani Kadimlerin Türklerle birlikte ve aynı statüde yaşama isteklerini ortaya koymuştur¹⁰⁰. Bu olayla ilgili farklı bir anlatıma göre de Mustafa Kemal 3. İlyas Şakir Efendi'den Lozan'a elçi yollamasını istemiş, 3. İlyas da Lozan'da bulunan elçisi metropolit Barsawm'ı geri çağırmıştır¹⁰¹. Bu bilginin yanı sıra Barsawm'ın kendisi Paris Barış Konferansı'nda halkının başına gelen felaketleri açıkladığını, hatta resimlerle bunu gözler önüne sermesine rağmen delegelerin halkına acımadığını dile getirmiştir. Onun bu tecrübesi sonucunda Avrupalılara güvenin sarsıldığını ve bu durumun da Süryani Kadim Cemaati-Türkiye ilişkilerinde belirleyici bir rol oynadığını söylemek mümkündür¹⁰².

⁹⁸ Özdemir, *a.g.e.*, s. 159-160.

⁹⁹ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 184. Azınlıkların himayesi ile ilgili diğer maddeler için Bkz. *a.g.e.*, 184-187.

¹⁰⁰ *İleri*, 9 Şubat 1923.

¹⁰¹ Yakup Bilge, "Süryaniler ve Türkiye'deki Durumları", *Birikim*, S. 71-72, Mart-Nisan 1995, s. 167.

¹⁰² Talip Atalay, "Lozan Antlaşması Öncesi ve Sonrasında Süryani Eğitim Kurumları", (Erişim):

Gazi

Akademik
Bakış

67

Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

Süryani Patriği 3. İlyas Şakir Efendi Yeni Gün Gazetesi'nde Celal Nuri ile yapmış olduğu bir mülakatta da düşüncelerini dile getirmiştir. İlyas Efendi, azınlık hukukunun şimdiye kadar temsil ettiği cemaatin akıl ve hayaline gelmediğini ve gelmesinin de ihtimal dâhilinde olmadığını, Avrupa'nın fuzuli olarak ortaya koyduğu talepleri kabul etmeyerek şiddetle protesto ettiklerini, çok eski zamanlardan beri Süryani Cemaati'nin Müslümanlarla iyi ilişkiler içinde olduğunu belirtmiştir. İlyas Efendi "*Ben cemaatim adına ne böyle bir talepte bulundum ne bulunuyorum ne de bulunacağım*" diyerek düşüncesini ortaya koymuştur. Ayrıca cemaatinden aldığı mektupların da bu yönde olduğunu söyleyen İlyas Efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muvaffakiyeti için dualar ettiğini de sözlerine eklemiştir. Aynı mülakatta Süryanilerin Misak-ı Milli hudutları dâhilinde bir ekalliyet olduğunu söyleyen İlyas Efendi, yegâne arzularının iyi günde de kötü günde de ebediyen çoğunlukla yaşamak olduğunu belirtmiştir. Cemaatinin şimdiye kadar hiçbir hususta rencide edilmediğini beyan ederek her fırsatta Türkiye'ye olan bağlılıklarını dile getirmiştir¹⁰³. Azınlıklarla ilgili tartışmalarda gündeme gelen Süryani-Nasturiler Musul meselesinde yeniden gündeme gelmişlerdir. Lozan Konferansı'nda Musul meselesi Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu'nun 23 Ocak 1923 tarihli oturumunun gündemine alınmıştır. Türk görüşüne göre Nasturiler, Çarlık Rusyası ordularının Van vilayetini istilas sırasında yüzyıllardır yanlarında huzur içinde yaşadıkları Müslüman yurttaşlara karşı öylesine haince ve kıyıcı olarak davranmışlardır ki, Rusların geri çekilişinde onlarla gitmek zorunluluğunu duymuşlardır. Keldanilere ve özel-

<http://www.suryaniler.com/makale-havuzu.asp?id=391>, 11 Şubat 2009, 13.10, s. 63. (3. Dipnot)

¹⁰³ Yeni Gün, 5 Şubat 1923. Günümüzde Süryanilerin gayr-i Müslim olmalarına rağmen Lozan Barış Antlaşması'nda gayr-i Müslimlere verilen haklardan yararlanamadıkları yönünde iddialar bulunmaktadır. Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İktihat, Uygulama*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 67-68. Lozan'da Süryanilerin gayr-i Müslim azınlık statüsünde telakki edilmemelerinin sebepleri arasında Osmanlı Millet Sistemi'nde Ermeni, Rum ve Musevilerin en büyük dini gruplar olarak kabul edilmeleri ve küçük gayr-i Müslim toplulukların "Altı topluluk patriği" olarak ifade edilen Ermeni Patriklığı üzerinden devlet ile ilişki kurmuş olmaları gösterilmektedir. Lozan'da Süryaniler Ermeni Patriklığı bünyesinde küçük bir cemaat olarak kabul edilmiş olabilir. Diğer bir sebep ise İçişleri Bakanlığı'na ait bir genelgenin varlığına dayandırılmaktadır. Adı geçen grupların isimleri bu genelgede geçmediği için ve Süryani hakları akraba bir devlet tarafından takip edilmediği için gayr-i Müslim statüsünde kabul edilmemişlerdir. Ayrıca Süryanilerin kırsal bölgelerde yaşıyor olması nedeniyle haklarını arayamamış olmaları da dikkate alınmaktadır. Ömer Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", *Süryaniler ve Süryanilik*, (Haz.) Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. II, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 251-252. Azınlık haklarının esasen 1500'lü yıllardan beri bireysel hak; yani kolektif olarak kullanıldığı halde gruba değil bireye verilmiş olması, grubun hak sahibi olmaması dolayısıyla bir bireyin hakkından özellikle de bu hak uluslararası bir antlaşmayla getirilmişse ve kaldırılmayacağı açıkça belirtilmişse o bireyin mensubu olduğu grubun lideri ya da temsilcisinin (Patrik İlyas) feragat edememesi ilkesine dayanarak günümüzde Süryanilerin de azınlık haklarından yararlanmaları gerektiği yönünde iddialar bulunmaktadır. Baskın Oran, "Lozan'da Azınlıkların Korunması", *Toplumsal Tarih*, S. 115, Temmuz 2003, s. 77. Süryani Ortodoks Kilisesi Turabdin Bölgesi Metropoliti Samuel Aktaş da kendisi ile yaptığımız görüşmede bir patriğin kendi cemaati adına bireysel haklardan vazgeçme yetkisinin olmadığını belirtmiştir.

likle de Diyarbakır vilayetindeki Süryanilere gelince bunlar, dıştan yapılan kışkırtmalara hiçbir zaman kapılmadan Türk yurttaşlarıyla tam bir anlaşma içinde yaşamaktaydılar¹⁰⁴. Lord Curzon Musul'daki Hıristiyanlarla ilgili olarak; “İsmet Paşa 60.000 kişiyi bulan Asuri ve Nasturi Hıristiyanların meydana getirdikleri topluluklardan söz etmiştir. Bunlar Ankara'ya teslim olmalarını isterler mi? Böyle bir şeyle karşılaşmaktan kendilerini kurtarmak için bana başvuranlardan mektuplar almadığım bir tek gün geçmemektedir. Savaşın başlarında bunlardan binlercesi Çölemerik ve öteki yerlerden uzaklaşarak Türk ülkesinden kaçmış ve Mezopotamya ovalarına dağılmışlardır; burada onların bakımı için İngiliz Hükümeti yüz binlerce İngiliz lirası harcamak zorunda kalmıştır. Yavaş yavaş onları Musul vilayetinin kuzey bölgelerine yerleştirmeyi başarmış bulunuyoruz; şimdi orada asker toplayarak kendilerini savunmaya hazırlanmaktadırlar. Buldukları yerlere kendilerini yerleştiren İngilizlere karşı değil, hiçbir savaş niyeti taşımayan Araplara karşı da değil, Türklerin bir saldırısından korktukları için onlara karşı kendilerini savunmaktadırlar. Türk Temsilci Heyeti'nin beni kendilerine teslim etmeye dostça bir zihniyetle çağırdığı insanlar işte bunlardır.” demiştir¹⁰⁵. Görüldüğü üzere İngiltere, önceleri Nasturilerin Türkiye'deki eski yerlerine dönmeleri fikrini savunurken Musul meselesinde onları kullanabilmek adına bu defa onların Türk idaresine girmek istemedikleri fikrini savunmaya başlamıştır.

İngiltere'nin meselenin çözümünün Cemiyet-i Akvam'a bırakılması teklifine karşılık Türkiye'nin bölgede plebisit yapılması teklifi İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. Bunu üzerine Lozan Antlaşması'nın 3. Maddesinin 2. Fıkrasına göre Türk-İrak hududu dokuz ay zarfında Türkiye ve İngiltere arasında yapılacak görüşmelerin sonucuna bırakılmıştır. Eğer itilaf sağlanamazsa meselenin çözümü Cemiyet-i Akvam'a bırakılacaktı. Anlaşılacağı gibi Musul'u hiçbir şekilde Türkiye'ye bırakmak istemeyen İngiltere her vasıtayı kullandığı gibi Süryanileri de Musul meselesinde kullanmak istemiştir. Lozan Konferansı'nda çözümlenemeyen Irak sınırı ve Musul Meselesi konferans sonrası dönemde Türkiye'nin sıkıntılı bir süreç yaşamasına neden olacaktır. Süryaniler de bu süreç içerisinde İngiltere tarafından kullanılmaya devam edeceklerdir.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı başlarında Rusya, 1917'den sonra da İngiltere, Süryani-Nasturileri küçük müttefikleri kabul etmişler, onlar da bu iki büyük devletin desteği ile yıllardır bağlı buldukları Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişlerdir. Milli Mücadele döneminde de İngiltere'nin yanında yer alan Süryani-Nasturiler, Hakkari ve çevresinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. İngiltere, “Süryani-Nasturi tampon bölgesi” oluşturmak amacıyla hareket etmiş ve bu amacı gerçekleştirmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. Amacında başarılı olamayan İngiltere, 1918-1922 yılları arasında kendisine sığınan yaklaşık 35.000 Süryani-Nasturi'yi çok zor şartlar altında çeşitli yerlere yerleş-

¹⁰⁴ Meray, a.g.e., Takım I, C. I, Kitap I, s. 346; Ali Naci Karacan, *Lozan*, y.y., Milliyet Yayınları, 1971, s. 245.

¹⁰⁵ Meray, a.g.e., Takım I, C. I, Kitap I, s. 360.

tirmiş geriye kalanlar ya ölmüş ya da dağılmışlardır. İngiltere ise zulme uğrayan bu halkın korunduğu propagandasını siyasi amaçları uğruna sonuna kadar kullanmıştır. Gerek Lozan Konferansı gerekse Musul Meselesi görüşmelerinde Süryani-Nasturi kozunu kullanmaya devam eden İngiltere, Türkiye'yi görüşmeler sırasında güçsüz bırakmayı amaçlamıştır. Bu meyanda olmak üzere Irak'taki Süryani-Nasturileri silahlandırarak Türklere karşı önemli bir kuvvet meydana getiren İngiltere, Süryani-Nasturilerin Türkiye aleyhine harekete geçmesini desteklemiştir. Hakkari valisi ve beraberindekilerin kaçırılması ile başlayan olaylar giderek büyümüş, bir anda büyük çaplı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Yapılan harekât sonucunda ayaklanma bastırılmış ancak tam da Musul Meselesi'nin gündemde olduğu bir dönemde böyle bir olayın yaşanması Türkiye'yi güç durumda bırakmıştır.

Netice itibariyle Cemiyet-i Akvam görüşmelerinde zaman zaman gündeme gelen Süryani-Nasturiler ne eski topraklarına dönebilmişler ne de toplu halde yaşama isteklerini gerçekleştirebilmişlerdir. İngiltere ise yapmış olduğu oyunlarla Türkiye'den Süryani-Nasturileri yerleştirecek bir toprak elde edememesine rağmen onları isyana teşvik ederek Musul Meselesi'nin Türkiye aleyhine neticelenmesine olanak sağlamıştır. Bu tarihten sonra İngiliz manda yönetimi bitinceye kadar sessiz sedasız yaşamlarını geçiren Süryani-Nasturiler, İngiliz mandaterliğinin bitmesi ile Irak'ta çok huzursuz günler geçireceklerdir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

DH.KMS., D:52/-1, G: 68.

DH.İD., D: 123, G: 4.

ATASE Arşivi

İstiklal Harbi Kataloğu:

K: 103, G: 80, B: 80-2., K: 109, G: 96, B: 96-1, K: 114, G: 3, B: 3-1, K: 347, G: 119, B: 119-1, K: 203, G: 6, B: 6-1, K: 347, G: 121, B: 121-1,2,3, K: 449, G: 65, B: 65-1, K: 1169, G: 5, B: 5-1, K: 348, G: 78, B: 78-1, K: 401, G: 3, B: 3-1, K: 449, G: 63, B: 63-1, K: 30, G: 33, B: 33-1,2, K: 205, G: 248, B: 248-4, K: 1154, G: 13, B: 13-1,2,4,5,7.

Sürelî Yayınlar:

Aksiyon, 2-8 Mart 2002.

İleri, 9 Şubat 1923.

Milliyet, 19 Kasım 1977.

Yeni Gün, 5 Şubat 1923.

Görüş

Araştırma Eserleri:

- AKYÜZ Gabriyel, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Kırklar Kilisesi Yayınları, Mardin 2005.
- AKYÜZ Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, (1919-1922)*, TTK y., Ankara 1975.
- AKBIYIK Yaşar, "Kurtuluş Savaşı'nda Güneydoğu Anadolu'da Bölücülük Faaliyetlerine Karşı Tepkiler", *XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, C. IV, TTK y. Yayınları, Ankara 1994, s.1309-1322.
- ALBAYRAK Kadir, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yayınları Ankara 1997.
- "Günümüzde Türkiye'deki Keldani Kilisesi", *Dinler Tarihi Araştırmaları III, Hıristiyanlık Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Sempozyum, 9-10 Haziran 2001, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002.
- ANZERLİOĞLU Yonca, *Nasturiler*, Tamga Yayıncılık, Ankara 2000.
- ANZERLİOĞLU Yonca, "XIX. Yy. ve Sonrasında Nasturi Hıristiyanlarının Faaliyetleri", *Türk Yurdu*, C. XVIII, S. 134, Ekim 1998, s. 178-187.
- ATALAY Talip, "Lozan Antlaşması Öncesi ve Sonrasında Süryani Eğitim Kurumları", <http://www.suryaniler.com/makale-havuzu.asp?id=391>.
- BİLGE Yakup, "Süryaniler ve Türkiye'deki Durumları", *Birikim*, S. 71-72, Mart-Nisan 1995, s. 165-167.
- BULAÇ Ali, "Patrik İlyas Efendi Meselesi" 10 Kasım 2009, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4433706>.
- BULUT Faik, *Kürdistan'da Etnik Çatışmalar Dar Üçgende Üç İsyân*, 2. Baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2005.
- ÇELİK Mehmet, *Süryani Tarihi (I)*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996.
- DOLAPÖNÜ Hanna, *Tarihte Mardin*, İstanbul, 1972.
- DURAK Nihat, "Süryani Ortodoks Kilisesi", *Süryaniler ve Süryanilik*, (Haz.) Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. I, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 187-210.
- ERDOST Muzaffer İlhan, *Şemdinli Röportajı*, Onur Yayınları, Ankara 1993.
- ERGÜN Ömer, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", *Süryaniler ve Süryanilik*, (Haz.) Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, C. II, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 239-256.
- ERTÜRK Yaşar, *Büyük Oyunun Eski Perdesi Doğu Güneydoğu ve Musul Üçgeni(1918-1923)*, İQ Kültür Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007.
- GÜNEL Aziz, *Türk Süryaniler Tarihi*, Oya Matbaası, Diyarbakır 1970.
- HÜR Ayşe, "Hoşgörü Tarihimizden Bir Yaprak Süryaniler", 3 Mayıs 2010, <http://www.suryaniler.com/konuk-yazarlar.asp?id=404>.
- KARACAN Ali Naci, *Lozan*, y.y., Milliyet Yayınları, 1971.
- KAŞGARLI Mehlika Aktok, *Mardin Yöresi Halkından Türko-Semitler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991.
- KAYMAZ İhsan Şerif, *Musul Sorunu Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003.
- Lozan Telgrafları, Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, C. I, (Haz.) Bilal N. Şimşir, TTK y., Ankara 1990.
- Mardin İl Yıllığı*, Mardin, 1967.
- MATFIYEF K. P., *Asurlar ve Modern Çağda Asur Sorunu*, (Çev.) Vahap Kelat, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Görüş

Akademik
Bakış

71
Cilt 3 Sayı 6
Yaz 2010

MERAY Seha, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, Takım I, C. I, Kitap 1-2, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.

MERAY Seha L.- Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Barışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.

Musul Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.

Nestûîler, *İslam Ansiklopedisi*, C. III, Maarif Matbaası, İstanbul 1944.

NUR Rıza-C. Joseph Grew, *Lozan Barış Konferansının Perde Arkası*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.

NUR Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, C. III, Altındağ, Y.y., 1968.

ORAN Baskın, *Türkiye'de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İktihat, Uygulama*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005.

; "Lozan'da Azınlıkların Korunması", *Toplumsal Tarih*, S. 115, Temmuz 2003,

ÖKE Mim Kemal, *İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan Misyonu"*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989.

ÖKSÜZ Hikmet, "Lozan'da Azınlıklar Meselesi", *Türk Yurdu*, Kasım 1987, s. 87-98.

ÖLÇEN Yavuz, "Milli Mücadelede Mardin", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Mayıs 2006, Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 656-665.

ÖZCOŞAR İbrahim, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat, 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.

ÖZÇELİK İsmail, "İşgal Yıllarında Mardin", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Mayıs 2006, Ed. İbrahim Özcoşar-Hüseyin Güneş, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 669-678.

ÖZDEMİR Bülent, *Süryanilerin Dünü Bugünü, I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, TTK y. Yayınları, Ankara 2008.

ÖZTEMİR B.Murat, *Yezidiler ve Süryaniler*, Ekin Yayınları, İstanbul 1988.

SERTOĞLU Mithat, *Süryani Türklerinin Siyasi ve İktimai Tarihi*, Baha Matbaası, İstanbul 1974.

SONYEL Salahi R., *The Assyrians of Turkey Victims of Power Policy*, TTK y., Ankara 2001.

SURMA d Bayt Mar Samcun, *Ninova'nın Yakarışı*, (Çev.Meral Barış), Avesta Yayınları, İstanbul 1996.

TURAN Osman, *Türk Çıhan Hakimiyeti Meffuresi Tarihi*, C.I, Turan Neşriyat, İstanbul 1969.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923), Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973.

Yakın Doğu Meseleleriyle İlgili Lozan Barış Konferansı Tutanakları, 21 Kasım 1922-23 Temmuz 1923, Birinci Takım, C. I, 1. Kitap, (Der.) Ahmet Yavuz, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1968.